

Császár Ivett & Gregor Anikó

Eötvös Loránd Tudományegyetem

„Boldog élet rád...” — nők elleni párkapcsolaton belüli erőszak ábrázolása és az arra adott nézői reakciók egy napi sorozatban

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy az ország egyik legnézettebb, több, mint egymillió nézettségű napi sorozatában, a *Barátok között*ben milyen gyakori hiedelmek megerősítésével vagy éppen lebontásával építettek fel az alkotók egy olyan történeti szálát, amely egy párkapcsolaton belüli, nemi alapú erőszakot ábrázolt. A párkapcsolaton belüli erőszakkal kapcsolatos főbb irodalmak segítségével felvázoljuk, hogy mi jellemzi ezeket a bántalmazási formákat, annak érdekében, hogy összevessük azzal a jellegű reprezentációval, amellyel a képernyőn keresztül a nézők találkozhattak. A tanulmány második felében félig strukturált, nézőkkel készült interjúk segítségével mutatunk rá arra, hogy az egyébként kettős jellegű, azaz bizonyos hiedelmeket megerősítő, másokkal viszont kifejezetten szembe menő reprezentáció nyoma a nézőkben, az általuk megfogalmazott véleményekben is megjelenik. Ebben az értelemben akár azért, mert ezek az attitűdök a külső, a nők elleni erőszakot legitimáló társadalmi környezetben születtek, akár azért, mert ezeket a véleményeket maga a sorozat sugallta az eset bemutatási módjával, arra világítunk rá, hogy az ilyen jellegű reprezentációk nem maradnak reflektálatlanul a nézőkben.

Bevezetés

A *Barátok között* című napi sorozat Magyarország egyik legnézettebb televíziós műsora: az általunk vizsgált 2012. október – 2013. június közötti időszakban 1-1,5 millió fő között mozgott a nézettsége a 4 évesnél idősebb lakosság körében¹ - ezzel jellemzően a nézettségi verseny dobogójának valamelyik fokára tudott fellépni. 2012 októberében egy partnerbántalmazási történeti szál vette kezdetét a sorozatban, mely csaknem egy évig tartott. A magyar méreteken igen jelentős nézettség indokolja annak a vizsgálatát, hogy a sorozat készítői hogyan mutatnak be egy olyan társadalmi jelenséget, amely körül számtalan téveszme és rendszerigazoló hiedelem él a köztudatban. A tömegmédia egyszerre közvetíti és alakítja egy adott társadalmi kontextus

¹ A Nielsen televíziós közönségmérése alapján, forrás: [BrandTrend](#).

értékeit (Nettleton 142), ezért jelentősége van annak, mit hogyan mutat be. Egy 2009-es Eurobarometer kutatás magyarországi adatfelvétele rámutat, hogy a 15 év feletti hazai lakosság saját bevallása szerint leginkább és elsősorban mértékben a médiából tájékozódik a nők elleni otthoni erőszakkal kapcsolatosan (Gregor 21).

Tanulmányunk célja kettős. Egyrészt megvizsgáljuk, hogy a sorozat alkotói miként reprezentálták a bántalmazási történetet, és a reprezentációnak, annak egyes elemeinek milyen olvasata, üzenete lehetséges a befogadói oldal számára: milyen elemekben kapcsolódik össze a lakosság körében is felmért, a nők elleni otthoni, párkapcsolati erőszakkal kapcsolatos elképzelésekkel, esetleges hiedelmekkel, magyarázatokkal vagy éppen meggyezésekkel teljesen szembe, és igyekeznek a probléma társadalmi jellegére ráirányítani a figyelmet. Ebben az értelemben arra vagyunk kíváncsiak, hogy a sorozat történeti szála vajon mennyire illeszthető bele esetleg a televíziós feminizmus (*televisual feminism*) keretébe (Squire 64), annak is főműsoridős sorozati zsánerébe (Cuklanz – Moorti 317). Amellett érvelünk, hogy a bántalmazás általunk vizsgált reprezentációját egyfajta kettősség jellemzi: bizonyos elemeiben alkalmas hiedelmek megerősítésére, több elemében viszont alkalmas a partnerbántalmazással kapcsolatos bizonyos tévhitek leépítésére vagy legalábbis megfontolására. Mindezt úgy is megvizsgáljuk, hogy nem hagyjuk figyelmen kívül a befogadói oldalt sem, ahol ezek a látens vagy manifeszt üzenetek lecsapódnak. Ezért arra is kísérletet teszünk, hogy befogadói oldalról is megvizsgáljuk, miként látták maguk a nézők a szóban forgó jeleneteket, és miként viszonyulnak a látottakhoz. Ehhez a sorozat nézői közül kiválasztott alanyokkal készült félig strukturált kvalitatív interjúkat² használtunk fel, valamint megvizsgáltuk azt is, hogy a sorozat hivatalos web-³ és hivatalos Facebook-oldalán⁴ milyen hozzászólások születtek azokhoz a bejegyzésekhez, amelyek az általunk elemzett eseményekhez köthetőek.

***Barátok közt* – az új magyar szappanopera**

A magyar és külföldi szappanoperákat vizsgálva Antalóczy mutat rá, hogy a *Barátok közt* új fejezetet nyitott a műfaj hazai történetében: „[n]em a magyar átlagot, a kisembereket mutatja be, hanem a gazdasági elit, a nagyvállalkozói réteg — ismeretlensége miatt érdekesebbnek vélt — életét tárja elénk”(2001).

² Itt emeljük ki és köszönjük meg Boros Lili és Harasztia Szandra munkáját, akik egyetemi szakmai gyakorlat keretében vettek részt a kutatásban. Nélkülük a kutatás nem jöhetett volna létre.

³ Barátok közt hivatalos [weboldala](#).

⁴ Barátok közt hivatalos [Facebook oldala](#).

Antalóczy azt is kiemeli, hogy ez volt az első olyan hazai sorozat, amelynek szereplői az addigra már kiépült bulvármédia gépezetébe is bekerültek, ezzel is tovább növelve a sorozat és annak karaktereinek ismertségét, népszerűségét.

A szappanoperák egyes általános jellemzői, műfaji sajátosságai kifejezetten alkalmasak a partnerbántalmazás bemutatására — Antalóczy elemzését követve most ezeket emeljük ki. Az események tipikusan lassan történnek, így a nézőnek van ideje felfogni, megérteni azokat — nem véletlen, hogy gyakran gondoljuk úgy, heti vagy akár egy-két hónapi kihagyás után is újra fel tudjuk venni a fonalat. Ebből a szempontból a sorozat zsáneréhez kifejezetten illik egy olyan történeti szál beemelése, amely a valóságban is hosszú idő alatt fejlődik ki, és jól azonosítható és követhető dramaturgiája van. A lassú történésből adódóan a nézők számára szinte örömszerű napról napra követni, hogyan alakul a már-már ismerősként köszöntött főhős vagy karakter élete a sorozatban. Ezt a kötődést áthatja a néző részéről annak a lehetősége, hogy az ismerős problémákkal küszködő karakter helyébe képzelje magát. A sorozat karaktereiből közösség verbuválódik, mely ugyanolyan formában bizonyos társadalmi normák hordozója, mint a való életben bármely másik közösség. Éppen ezért, hogyha a sorozat valamely karaktere a normák ellen vét, akkor ezt a közösség szankcionálja, méghozzá általában úgy, hogy kizárja maga közül azt, aki a tettet elköveti. Ebből a szempontból érdekes annak a vizsgálata, hogy vajon a sorozatbeli közösség miként reagál a bántalmazásra, kizárja-e maga közül a bántalmazót. A sorozat kerettörténete a szappanoperák zsáneréhez hasonlóan itt is egy tágabb családi történet, ahol a szereplők egy része szegről-végről rokon (Antalóczy 2006, 84-85). A környezetnek ez a zártsága, illetve hogy a szereplők zömmel egymás életének privát szférájába tartoznak, sajátos körülményeket biztosítanak egy partnerbántalmazási történet felépítéséhez. Elemzésünkben külön hangsúlyt fektetünk arra, hogy azt is megvizsgáljuk, hogyan viselkedtek a sorozatbeli családtagok, az áldozat és az erőszaktevő barátai, ismerősei, szembesülve a bántalmazás jeleivel. Ez ugyanis különféle üzeneteket rejthet a néző felé azzal kapcsolatosan, hogy ő hogyan viselkedhet, ha a saját környezetében bántalmazást vél, vagy konkrétan erről tud. A *Barátok közt* kifejezetten egy melodramatikus szappanopera, melynek jellemzője a problémák felnagyítása, klisék „puffogatása”, miközben a való életben meglehetősen megrázó és tragikus események (gyilkosság, válás, betegségek, megcsalás) szinte az élet velejáróiként jelennek meg.

A partnerbántalmazás reprezentációja a tömegmédiában

Felmerülhet a kérdés, miért érdemes azzal foglalkozni, hogy nők elleni otthoni erőszakos eseteket hogyan ábrázolnak a tömegmédiában, azon belül is egy napi sorozatban. Egy 2010-es Eurobarometer kutatás adatai szerint a 15 évnél

idősebb magyar lakosság 93 százaléka válaszolt úgy, hogy hallott már nők ellen elkövetett otthoni erőszakról a televízióban, miközben a második leggyakrabban említett forrást 45 százalékos említettségi aránnyal a nyomtatott sajtó termékei jelentették, az internetet pedig mindössze 10 százalék említette (Gregor 21). Bár a kutatás tovább nem vizsgálta, hogy milyen televíziós műsorok azok, ahonnan az ismeretek származnak, de feltehetően ezek főként híradók anyagait, bűnügyi műsorokat, esetleg filmeket vagy valamilyen egyéb szórakoztató műsorokat (például úgynevezett *docu-reality* vagy *docu-soap*) jelentenek. Ahogy bevezetőnkben említettük, a *Barátok közt* című szappanopera közönsége az általunk vizsgált időszakban megbízhatóan 1 millió néző körüli létszámot jelentett, vagyis körülbelül minden tizedik magyarországi lakos követhette figyelemmel heteken át a sorozatban megjelenő bántalmazási történetet.

Az eddigi kutatások jellemzően a nyomtatott sajtóbeli reprezentációkra fókuszáltak, és főként angolszász sajtótermékeket elemeztek – az alábbiakban ezek közül a jelentősebbeket tekintjük át.

Maxwell és munkatársai a hírhedt O. J. Simpson-ügyet⁵ megelőzően és azt követően vizsgálták, hogy milyen mennyiségben és hogyan foglalkozik az egyesült államokbeli nyomtatott napi sajtó néhány darabja (*Inquirer*, *New York Times*, *Philadelphia Daily News*) a családon belüli erőszakos esetekkel. Eredményeik szerint az ügy kirobbanását követően megugrott az ügyhöz nem kapcsolódó, egyéb családon belüli erőszakos eseteket taglaló cikkek száma, ám jellemzően ezek az ügy lezárulását követően visszacsökkentek az azt megelőző szintre, és az ügy nem változtatott azon sem, hogy előtte is és utána is ugyanolyan mértékben volt jellemző az esetek társadalmi környezetének feltérképezése (Maxwell et al. 263-265).

Egy másik vizsgálat a 2000-es évek USA-beli női és férfi (nem csak életstílus) magazinok mintáját elemezve jutott arra a következtetésre, hogy komoly eltérések vannak a családon belüli erőszak ábrázolásában és tematizálásában. Míg a női magazinok rendszerint gyakrabban és hosszabb terjedelemben, hangvételében komolyabban, de jellemzően a nők felelősségét firtatva mutatják be a témát, addig a férfi magazinokban ritkábban és csak említés szintjén jelenik meg a téma, gyakran viccelődve vagy humoros formában, és egyáltalán nem esik szó ezekben a cikkekben az elkövető férfiak felelősségének kérdéséről (Nettleton 147).

Berns (1999) amerikai női lapokat elemzett, és összesen négyféle felelősségi keretet tudott egymástól elkülöníteni, amelyek mentén a cikkek a

⁵ O. J. Simpson amerikai futball-sztár és filmszínészt 1994-ben vádolták meg azzal, hogy megölte volt feleségét (akit korábban kapcsolatuk alatt többször is bántalmazott) és annak akkori élettársát, majd 1995-ben az esküdtsek egy hosszú tárgyalási sorozatot követően végül felmentette a vád alól. Az ügyet nagyon élénk médiafigyelem kísérte.

családon belüli erőszakot tárgyalták: (1) a leggyakrabban használt keret az egyéni keret, amely az áldozatra helyezi a hangsúlyt, és az ő lehetséges lépéseiben találja a helyzet megoldásának kulcsát; (2) az intézményi keret a jogi, orvosi, oktatási intézmények felelősségét veti fel, (3) a kulturális-strukturális keret a tágabb társadalmi struktúrában látja a probléma gyökerét, és végül (4) az integrációs keret az előző három keret kombinációjaként értelmezhető. Bár az általunk elemzett szappanopera célcsoportja és nézőközönsége egyaránt vegyes, érdemes lesz odafigyelnünk a különböző nézők felé küldött szándékolt vagy nem szándékolt üzenetekre a felelősséget illetően.

Carlyle és munkatársai (2008) azt vizsgálták, hogy a nyomtatott sajtó a partnerbántalmazást milyen mértékben tárgyalja a társadalmi kontextusban, vagy mennyiben egy attól függetlenített egyszeri eseményként. Ennek okán megkülönböztetik az (1) epizodikus értelmezést, melyben a partnerbántalmazás valamilyen speciális példája kerül ábrázolásra, és a (2) tematikus értelmezést, melyben a jelenség bemutatása a partnerbántalmazás társadalmi kontextusát sem hagyja figyelmen kívül, ezt a célt szolgálja pl. a vonatkozó statisztikák bemutatása. Az általunk elemzett amerikai nyomtatott napilapok reprezentatív mintájának vizsgálata során arra jutottak, hogy a partnerbántalmazás reprezentációjában jelentős mértékben uralkodik az epizodikus ábrázolási mód.⁶

A nők elleni erőszakos esetek televíziós reprezentációja jellemzően hírműsorok elemzésével kerül terítékre, de akadnak kivételek. Carmody például amerikai bűnügyi *reality* műsorok családon belüli erőszakos eseteinek reprezentációját vizsgálta, és arra a megállapításra jutott, hogy meglehetősen torz, a különféle téves hiedelmeket megerősítő módon ábrázolják ezeket az cselekményeket: az áldozathibáztatás, a könnyebb sérülésekkel járó esetek túlhangsúlyozása, az erőszaktevő viselkedését racionalizáló magyarázatok túlsúlya jellemezte az epizódokat (170-171).

Campbell és Manganello különféle nyilvános tudatosságnövelő és ismeretterjesztő kampányt vettek górcső alá, és érvelnek amellett, hogy jól megtervezett és kivitelezett kampányok képesek a témával kapcsolatos közvélekedések és attitűdök megváltoztatására, befolyásolására (33). Bár a *Barátok közt* általunk vizsgált történeti szálának nem volt kifejezetten tudatosságnövelő célja, elképzelhető, hogy a nézőket a nők elleni erőszakkal

⁶ Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy az ugyanazon a csatornán futó *Fókusz* című műsorban a történeti szálhoz kapcsolódva megszólaltattak szakértőket a 2013. április 11-i adásban, ezzel tehát láthatóak bizonyos jelei annak, hogy a tematikus kereten belüli ábrázolásnak is teret engedjenek, még akkor is, ha ez a megjelenés a keresztpromóció tipikus példajaként jelent meg, és inkább üzleti, semmint társadalomformáló érdekek irányították. Az adás regisztrációhoz és belépéshez kötötten [elérhető online](#) (5:52-től indul a riport).

kapcsolatos vélekedéseik valamiféle átgondolására készítette, mindeközben egy esetleges véleményváltozás tartóssága továbbra is kérdéses marad. Carlyle és munkatársai (2008) szerint a nők elleni párkapcsolati erőszak médiaábrázolása, illetve ennek vizsgálata azért is fontos, mert a megelőzés és a beavatkozás forrásaiba való különböző jellegű befektetéseket képesek kockázatos vagy éppen támogatandó beruházásként is megjeleníteni, vagyis befolyásolhatják, hogy döntéshozók milyen irányba alakítják a témával kapcsolatos programok támogatását.

Azt a jelenséget, amikor különböző populáris műsorok segítségével, azokon keresztül igyekeznek különféle ismereteket vagy tudást terjeszteni a készítők valamilyen jelenségről, szórakoztató nevelésnek (*entertainment-education*) nevezik (Singhal – Rogers 117). A *Barátok közt* esetében nem példa nélküli, hogy a műsor készítői olyan témát emeljenek be a történeti szálba, melyről már valamiféle diskurzus zajlik a hétköznapokban, hiszen korábban volt arra precedens, hogy társadalmi ügyek jelenjenek meg a sorozatban (homoszexualitás, cigányság, abortusz; lásd Antalóczy 2006, 107). Nem mondható ugyanakkor, hogy direkt eleme lenne a hétköznapi aktualitásokra való reagálás (ami például a *Szomszédok* című sorozat egyik jellemzője volt), amit azért is nehéz lenne megvalósítani, mert a sorozat cselekményét író stáb a sugárzáshoz képest hónapokkal korábban készíti el a forgatókönyveket.

A nők elleni párkapcsolaton belüli erőszak elterjedtsége és az azzal kapcsolatos közvélekedés Magyarországon

A sorozat bántalmazási reprezentációjának vizsgálatakor elengedhetetlen, hogy megvizsgáljuk azt a társadalmi környezetet, amibe ágyazódva a jelenség a napi sorozatban megjelent. Ennek ismerete ugyanis mindenképpen befolyásolja azt, hogy a reprezentáció egyes elemeit mi is ennek megfelelően tudjuk interpretálni. Nem csak a jelenleg elérhető különféle statisztikákra, a nők elleni párkapcsolati erőszak elterjedtségét különféle módon kalkuláló becslésekre támaszkodunk a társadalmi környezet bemutatásánál, hanem a témát övező vélekedésekre is. Ez utóbbinak vizsgálata igen fontos, hiszen a nők elleni erőszakot vagy annak valamely formáját elfogadó vagy egyenesen támogató környezet az erőszaktevők viselkedését képes legitimálni (Gracia – Herrero 123), ezáltal elfogadhatóvá, jogosulttá tenni a társadalomban vagy annak bizonyos csoportjaiban.

Tanulmányunk ezen részén fontos tisztáznunk azt, hogy pontosan mi is az a jelenség, aminek a megjelenítését a *Barátok közt* című napi sorozat alapján elemezni fogjuk. Az elmúlt években ugyanis nem csak a közbeszédet, hanem a témában megszülető tudományos cikkeket is igen nagyfokú sokszínűség jellemezte a tekintetben, hogy családon belüli erőszakként, nők

elleni erőszakként, feleségbántalmazásként vagy partnerbántalmazásként hivatkoztak a szóban forgó jelenségre.⁷ A sorozatban az erőszak egy nő sérelmére történt, amelyet a nővel együttélő férje követett el, így a jelenséget a nők elleni, heteroszexuális párkapcsolaton belüli erőszak fogalmával illelhetjük.

A fogalmak definiálása során másik fontos feladatunk a nem kevésbé problematikus *erőszak* fogalmának meghatározása. Jackman alapján erőszak alatt minden olyan „fizikai, verbális vagy írott cselekvést értünk, amely testi, pszichológiai, társas vagy anyagi természetű sérülést okoz vagy ezzel fenyeget” (277). Ebben az értelemben tehát az erőszak nem korlátozódik csupán fizikai erőszakra, hanem egyéb formákat is felvehet. A kriminológiai szakirodalom a családon belüli erőszak esetében a bántalmazás jellege szerint különíti el egymástól a fizikai erőszakot, az elhanyagolást (ezt leginkább gyermekek esetében lehet értelmezni), a lelki bántalmazást, a szexuális erőszakot, valamint a gazdasági vagy társas visszaélést (Virág 381-382). Egy 2010-ben készült Eurobarometer kutatás, mely a nők elleni otthoni erőszakkal kapcsolatos ismereteket mérte fel az Európai Unió tagországainak lakosai között, a jelenség öt különféle formáját különítette el: fizikai erőszak, szexuális erőszak, lelki terror, szabadságkorlátozás, illetve fenyegetés (EC 49). A magyarországi Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen Egyesület (NANE) *Miért marad?* című kiadványában a párkapcsolati erőszak fajtái között sorolják fel a szóbeli erőszakot, a lelki erőszakot, a testi erőszakot, a szexuális erőszakot és gazdasági (anyagi) erőszakot (NANE 13-14). A *szóbeli erőszak* során a bántalmazó jellemzően becsmérli, gúnyolja a partnerét, illetve veréssel, gyilkossággal fenyegetőzik, esetleg azzal, hogy kárt tesz önmagában vagy valamelyik közös családtagjukban (pl. a gyermekükben). A *lelki erőszak* szintén igen változatos formákat vehet fel: az extrém féltékenykedéstől kezdve az áldozat önbizalmának módszeres leépítésén át a problémákkal kapcsolatos állandó büntudatkeltésen, az áldozat elszigetelésén, kontrollálásán keresztül számtalan módon megjelenhet. A *testi erőszak* az, amit a közvélekedésben a legtöbben a partnerbántalmazással azonosítanak: a bántalmazó veri, megüti, megpofozza, fojtogatja, egyéb módon fizikailag bántja az áldozatát. A *szexuális erőszak* során a bántalmazó az áldozatot szexuális tevékenységre kényszeríti

⁷ Akármelyik megfogalmazást nézzük, mindegyikből kimarad valamely tartalom: a „családon belüli erőszak” nem számol a nem család-ként élő partnerek közötti bántalmazással, a „nők elleni erőszak” nem fedi le a férfiak ellen elkövetett erőszakot, a „feleségbántalmazás” az első két leszűkített kategória még szűkebb metszetét adja és a „partnerbántalmazás” nem számol a gyerek közvetlen sérelmére vagy az ő jelenlétében, így közvetett sérelmére elkövetett erőszakkal. A tendencia a fogalom kitágításának irányába mutat. Miként az angol nyelvű szakirodalom is ma inkább IPV-ről, azaz „*intimate partner violence*”-ről beszél, míg az 1970-es években még „*wife abuse*” vagy „*wife battering*” kifejezésekkel illette a jelenséget, a hatályos Btk. is a gender semleges „kapcsolati erőszak” fogalmat használja.

(akár másokkal is), megerősokolja, és ide sorolható az is, ha a bántalmazó az áldozatot a reprodukív jogaiban korlátozza, például azzal, hogy nem engedi, hogy fogamzásgátlást alkalmazzon. A *gazdasági vagy anyagi erőszak*ra jelent példát az, amikor a bántalmazó anyagi függésben tartja magától az áldozatot, kontrollt gyakorol a pénze, havi bevétele felett, a kiadásait szintén ellenőrzi, vagy az áldozat csak a bántalmazó jóváhagyásával költhet, miközben a bántalmazó szabadon gazdálkodhat az anyagiakkal. Ahogyan azt a sorozatbeli reprezentáció elemzésénél bemutatjuk majd, az erőszak ezen sokféleségét a sorozat is igyekszik szemléltetni. Fontos azt is hangsúlyozni, hogy ezek a különféle erőszakfajták jellemzően nem különállóan, hanem együttesen vagy váltakozva jelennek meg (Morvai 1998).

A sorozat bántalmazási epizódjainak vetítésével gyakorlatilag egy időben zajlott az úgynevezett kapcsolati erőszak önálló tényállásként és bűncselekményként való elismertetésével kapcsolatos parlamenti és tágabb közéleti vita⁸ is. Ennek eredményeképpen 2013. július 1-jétől a hatályos Btk. 212/A. paragrafus a „kapcsolati erőszak” címén immáron önálló tényállásként és bűncselekményként kezeli a partnerbántalmazást, bár a szakmai civil szervezetek elismerésük mellett elégedetlenségüknek is hangot adtak, és további sürgető ajánlásokat fogalmaztak meg a törvény javítása érdekében⁹.

A látencia miatt kritikával kezelendő ENYÜBS-rendszer (Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika) 2011-es adatait összegző KSH-összefoglaló szerint a párkapcsolati erőszakos esetek sértettjeinek 90,9 százalékát nők alkotják (Németh 2012). A kérdőíves módszerrel felvett és az érintettséget is vizsgáló kutatások elsőként az ezredforduló táján készültek, ezekből az derül ki, hogy a magyarországi felnőtt nők 8 százaléka jelezte, hogy valaha az életében férje vagy partnere szexuális együttlétre kényszerítette, és 13 százalékuk felelt igennel arra a kérdésre, hogy előfordult-e valaha, hogy megverte a férje, élettársa vagy udvarlója. Ennél valamivel magasabb, 22 százalék volt azok aránya, akik arról számoltak be, hogy a partnerük vagy házastársuk kiabált velük és erőszakkal, veréssel fenyegette meg (Tóth 1999). Egy másik kutatásban, melynek adatai kizárólag 22-26 év közöttiek mintáján kerültek felvételre, a válaszadók 10 százaléka mondta, hogy előfordult már az életében, hogy partnere, házastársa megütötte (Tóth 2003). Még drámaibb

⁸ Emlékeztetőül: az általunk vizsgált történeti szál 2012 októberében indul, alig pár héttel azután, hogy Varga István, a Fidesz akkori parlamenti képviselője a családon belüli erőszakra szóló parlamenti vitában úgy fogalmazott: „Azzal kellene foglalkozni, hogy ebben a társadalomban ne egy vagy két gyermek szülessen, hanem három, négy vagy öt gyermek. És akkor lenne értelme annak, hogy jobban megbecsüljék egymást, és fel sem merülhetne a családon belüli erőszak”. Megszólalását széles körű felháborodás és vita követte a témában.

⁹ NANE egyesület – Női Érdek – Patent Egyesület – MONA: Jó, de nem elég. Nőszervezetek közleménye a családon belüli erőszak hétfőn elfogadott új büntető tényállásáról (sajtóközlemény, 2013. június 5.)

képet fest a magyar nők érintettségéről egy 2012-es EU-s kutatás, amely szerint a valaha az életük során bármilyen párkapcsolatban élő magyar nők 21 százaléka szenvedett el fizikai és/vagy szexuális erőszakot a jelenlegi vagy korábbi partnerei által. A kutatás szerint az adatfelvétel idején a párkapcsolatban élő megkérdezett nők 7 százaléka élt olyan párkapcsolatban, ahol a partnere fizikailag és/vagy szexuálisan bántalmazta (FRA 28).

Hogy miként vélekednek az emberek a partnerbántalmazásról és milyen tipikus magyarázattal szolgálnak rá, arról a már hivatkozott 2010-es Eurobarométer kutatás hazai adatainak részletes feldolgozásából kaphatunk képet. A jelenséget a magyar válaszadók meglehetősen nagy arányban találták nagyon vagy eléggé elterjedtnek (a férfiak 69, a nők 84 százaléka), a különféle erőszakformák közül pedig láthatóan elkülönült a fizikai és a szexuális erőszak: 10-ből 7 válaszadó nagyon komoly bántalmazási formának ítélte meg ezeket, míg a lelki terrort, a szabadság korlátozását és a fenyegetést a kérdezettek fele (Gregor 22-23). A megkérdezett férfiak harmada, a nők fele tartotta az öt felsorolt bántalmazási formát nagyon komolynak. A kutatásban összesen 12 lehetséges okról kellett eldöntenie a kérdezetteknek, hogy oka vagy sem a nők elleni otthoni erőszaknak. Az ezekre a kérdésekre adott válaszokból képet kaphatunk arról, hogy a lakosság fejében milyen elképzelések élnek a bántalmazó kapcsolatokról.

A szociális helyzet és megbirkózási képesség elmélete szerint a bántalmazás háttérében valamilyen szociális helyzettel összefüggő frusztráció, stresszhelyzet, és az ezekre adott reakció, az ezekkel való megbirkózási stratégiák állnak. (Gelles 1567-1568, idézi Tóth 2003, 103) Ez a magyarázat igen népszerűnek bizonyult az említett kutatás válaszadóinak körében: elsöprő többség (legalább 85 százalék) kötötte össze a nők elleni otthoni erőszakot valamilyen függőséggel (alkoholizmus, kábítószer), de igen gyakran választották a kérdezettek a rossz anyagi helyzetet, munkanélküliséget, alacsonyabb társadalmi státust is magyarázatként (körülbelül 70 százalék). Gellest idézve Tóth szerint a magyarázó elméletek egy másik csoportját jelenti a szociális tanuláselmélet: a gyerekkorban látott vagy átélt bántalmazás nyomán tanulják meg az emberek, hogy nőként, férfiként hogyan lehet viselkedni egy (bántalmazó) kapcsolatban (Gelles 1567-1568, idézi Tóth 2003, 103). Ez szintén népszerű magyarázat a lakosság körében, hiszen 10-ből 7 ember válaszolta azt, hogy ha valaki saját maga is áldozata volt valamilyen otthoni erőszaknak, akkor az oka lehet a felnőttkori nők elleni erőszaknak. A patriarchátuselmélet a nők és a férfiak (családon belüli) egyenlőtlen viszonyával magyarázza a partnerbántalmazást, ahol a nők elleni erőszak a férfi családtagoknak a női családtagok felett gyakorolt hatalmának a leképeződése. Ezt a kérdezettek körülbelül fele tartotta oknak a nők elleni otthoni erőszakos esetek kapcsán, és ugyancsak körülbelül a felük vélte úgy, hogy okként

jeleníthető meg az a mód, ahogyan a férfiak a nőkre tekintenek. A maradék három modellre, a rendszerelméletre, az erőforráselméletre és a csereelméletre vonatkozóan nem találhatunk konkrét kérdést a kutatásban, viszont érdemes idézni, hogy a lakosság többségétől nem áll távol az áldozathibáztatás: 58 százalék említette, hogy a nők kihívó viselkedése igenis oka lehet a nők elleni otthoni erőszaknak. Hasonlóan magas volt annak az oknak az említése, amely valamilyen genetikai kódolást látott az erőszakos viselkedés mögött: ez a magyarázat egyszer tudja természeti alapokra helyezni a viselkedés magyarázatát (pl. a magasabb tesztoszteron szint-jellegű magyarázatok segítségével), illetve patológiás esetként is tekinteni rá (hiba csúszik a „természet” működésébe). Témánk szempontjából az sem elhanyagolható, hogy a kérdezettek 44 százaléka szerint a média is hozzájárul a nők elleni otthoni erőszakhoz — igaz, arra vonatkozóan már nem áll rendelkezésünkre információ, hogy ezt a válaszadók pontosabban hogyan is értették.

A nők elleni, párkapcsolaton belüli erőszak főbb jellemzői

A nők elleni párkapcsolati erőszak jellemzőit a leggyakoribb hiedelmek mentén mutatjuk be. A NANE korábban már idézett *Miért marad?* című kiadványa szám szerint 27 hiedelmet gyűjtött össze, és cáfolja meg őket tételesen (NANE 2006).

Az egyik gyakran osztott elképzeléssel ellentétben a fizikai vagy szexuális erőszak alkalmazása nem a derült égből, egyik pillanatról a másikra következik be, hanem egy hosszú folyamat egyik állomásaként értelmezhető. Morvai (1998) szerint a leggyakoribb első lépésként az elszigetelés, az áldozat elmagányosítása figyelhető meg. Ezt követően erősödnek fel az áldozat önbizalmának fokozatos gyengítésére tett kísérletek a bántalmazott részéről. A következő fázisra jellemző, hogy az egyre durvább és erőszakosabb megnyilvánulások fokozódnak, eszkalálódnak, mindeközben a bántalmazó egyre nagyobb uralma alá vonja az áldozatot, felnőtt emberi mivoltát folyamatosan megkérdőjelezve. A bántalmazó tehát folyamatosan, rendszeresen és célzatosan bántalmazza a partnerét, célja egyértelműen az, hogy hatalma alatt, alárendeltségben tartsa az áldozatot, és függőségérzetet építsen ki benne, mert ezzel tudja uralmát fenntartani felette.

A partnerbántalmazásokra jellemző a ciklikus ismétlődés. Walker nagyhatású, *The Battered Woman Syndrome* című könyve szerint három, egymástól viszonylag jól elkülöníthető időszak ismétlődik egymás után: a feszültség növekedésével teli időszak, az akut bántalmazás, melyet az enyhüléssel, bocsánatkéréssel, fogadkozásokkal jellemezhető „nászút”-időszak követ (91-95). Az esetek azt mutatják, hogy az áldozatok gyakran olyan szintig is képesek beletanulni ebbe a szerepbe, hogy már apró jelekből

felismerik a kitörni készülő agressziót, és különféle óvintézkedéseket tesznek annak érdekében, hogy minél kisebb sérülésekkel éljék túl (egyáltalán: hogy túléljék) a bántalmazó erőszakosságát (Walker 99). A harmadik, „mézeshetek” szakasznak Walker szerint az a fő célja, hogy az áldozatot a bántalmazó benntartsa az elnyomó kapcsolatban, ilyenkor a bántalmazó jellemzően tartózkodni igyekszik az agressziótól, ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy az áldozat félelemérzete csökkenne (Walker 94).

A hétköznapi szemlélő számára talán az egyik legkevésbé érthető jellemző, hogy a bántalmazott miért „hagyja”, hogy bántalmazzák, miért nem költözik el a bántalmazóval közös háztartásból. A bántalmazás különböző szakaszaiban általában eltérő jellegű indokok tartják az áldozatokat a bántalmazó kapcsolatban. A NANE már idézett kiadványa érzékletesen mutatja be a különféle, de a bántalmazás alatt érezhetően változó súlyú okokat: míg eleinte az áldozatokban megbocsátás és bizakodás munkálkodik a szeretett férfi, és viselkedésének megváltozása iránt, a későbbiekben egyre nagyobb szerepet kap a maradásban a rettegéssel keveredő kétségbeesett bizakodás, illetve az egyre jobban kiépülő, többek között anyagi függés is, a későbbiekben már konkrét fenyegetés, továbbá depresszió, tehetetlenség, kontrollvesztett állapot miatt képtelenek a nők kilépni a bántalmazó kapcsolatból (NANE 49-51).

A szemtanúk igyekeznek valahogyan megmagyarázni azt, hogy a bántalmazó miért bántalmazza az áldozatot. Az áldozat viselkedésében keresnek valamilyen indokot (kiprovokálta, ezáltal megérdemelte a verést), ezzel egyúttal az áldozatot hibáztatják, és adott esetben fel is menthetik az erőszaktevőt. A szemlélő gyakran a bántalmazó viselkedésére keres valamilyen magyarázatot: esetleges függőséggel (alkoholizmus), vagy valamilyen pszichiátriai kórképpel magyarázza a bántalmazást. Ahogyan láttuk a lakossági vélekedéseket, ezek kognitíve mindenképpen könnyen elérhető magyarázatoknak tűnnek, vagyis könnyen mozgósíthatóak az emberek fejében.

Hogyan ábrázolta a párkapcsolaton belüli erőszakot a sorozat?

Bármely új téma beemelésekor a sorozat alkotóinak döntést kell hozniuk, hogy az adott eseményt és a hozzá kapcsolódó történéseket melyik régi vagy új szereplő köré építik. Hogy a partnerbántalmazás mely karakterek köré épül a történetben, az tehát az alkotók döntése, a következőkben mi pedig azt vizsgáljuk, hogy ezek a döntések milyen üzeneteket közvetíthetnek a befogadók felé — ehhez azonban elengedhetetlen az érintett szereplők rövid bemutatása.

A szereplők rövid bemutatása

A bántalmazást Szentmihályi Zsófia szenvedti el férjétől, Bartha Zsolttól. Rajtuk kívül még egy karakter, a sorozat „hatalomimádó férfi figurája” (Antalóczy 2001), Berényi Miklós fontos a számunkra, aki egyszerre az „origója” és végül a „megoldója” is a bántalmazásnak.

Szentmihályi Zsófia a húszas éveinek végén jár, gyerekkorát Olaszországban töltötte, és kamaszéveinek végén költözött vissza Magyarországra anyjával és bátyjával, de ma már csak nagynénje és annak lánya jelentik a szűkebb családját. A karakter sorozatban való megjelenésekor erőteljes hangsúlyt kapott a lány temperamentumossága és szenvedélyessége, mely ha mérsékeltebb formában is, de a későbbiekben is állandó jellemzője maradt. Kifejezetten attraktív, fiatal női karakter az övé, a Bartha Zsolttal kötött házassága előtt pedig több szerelmi szál résztvevője is volt.¹⁰ A történet idején irodai asszisztensi feladatokat lát el főnöke, Berényi Miklós mellett.

Bartha Zsolt a sorozat egyik „nehézfiúja”. A magyar férfi vállalkozók egyik archetípusa az övé: évek óta ő üzemelteti a sorozat egyik központi helyszínét, a Rózsa bisztrót, ám emellett többször is illegális, erőszakos tevékenységekbe kapcsolódott be, börtönben is ült. A történeti szál kezdetén súlyos anyagi problémákkal küszködik, amely vállalkozását és családjának jólétét is komolyan fenyegeti. Zsófiával több éve ismerik egymást, sokáig amolyan se veled-se nélküled kapcsolatban álltak egymással. Zsófi nagynénjének kifejezett rosszallása és „ármánykodása” ellenére többször kezdték már újra, házasságuk tehát kifejezetten annak példajaként jelenik meg a sorozatban, hogy az igaz szerelem minden akadályt legyőz.

Berényi Miklós a magyar férfi vállalkozók egy másik archetípusát jeleníti meg: hatalomvágy hajtja, a társadalmi létra lépcsőfokain minél feljebb és feljebb szeretne jutni. Az eszközökben nem válogat, de a nyers erőszak nem az ő műfaja, sokkal inkább fífikával, nagy taktikával, esetleg zsarolással éri el, amit akar. Rideg oldalát ellensúlyozandó a nézők számára láthatóvá válnak az érzelmei is (például kislánya vagy egykori felesége iránt), emiatt viszonylag könnyen szerethető karakterré is képes válni (Antalóczy 2001), akinek jellemfejlődése, fogadkozásai, jó útra térése újra és újra témát szolgáltat a sorozat kedvelőinek. Miklós karakterének ez a sajátossága, ahogyan majd látni fogjuk, érdekes párhuzamokat hordoz a bántalmazás során a bántalmazó és az áldozat közötti viszony jellemzőivel.

¹⁰ A karakter sajtóbeli reprezentációjához adalékul szolgál, hogy 2013 januárjában a *Blikk* elkészítette az úgynevezett *Barátok közt* szextérképet, s a cikkben kiemelték, hogy Zsófi az a női karakter, akinek a „legtöbb skalpjá” volt. Ebből következtethetünk arra, hogy a nézők egy része akár arra is asszociálhat, hogy Zsófi szexuális életét tekintve kifejezetten csapodár, nem megbízható. („[Íme a Barátok közt szextérképe](#)”, *Blikk*. 2013. január 14.)

A történeti szál két férfi szereplőjének maskulinitása nagyon sok szempontból hasonló: mindketten valamiféle dominanciára törekednek, hatalomra és sikerre vágyanak, egymással való konfliktusaik és rivalizálásuk fenntartja a nézők érdeklődését. Viszonyukat Connell versengő maskulinitásokról szóló elméletének segítségével elemezhetjük, amely szerint egy szűkebb vagy tágabb értelemben vett társas közegben a maskulinitások és femininitások sajátos, hierarchikus rendje rajzolódik ki. A hierarchia élén az úgynevezett hegemon maskulinitás áll: egy olyan maskulinitástípus, mely a való életben tiszta formában sosem található meg, viszont a férfiak többsége a saját maskulinitásának alakításakor a hegemon maskulinitás bizonyos elemeit igyekszik utánózni (Connell 1995). A hegemon maskulinitás domináns és követendő maskulinitásként szinte példaként áll egy közösség tagjai előtt. Tartalmát és jellemzőit tekintve térben, időben, közösségekként is meglehetősen változatos képet mutat, de jellemzően a domináns, általában a többségi társadalomhoz kötődő, közép- vagy felsőosztályú, heteroszexuális férfiaságot jelenti, melyhez képest a többi férfiaság alá- vagy mellérendelt pozíciót tölt be, esetleg összejátszik vele annak érdekében, hogy a femininitások feletti dominanciáját érvényesíthesse. A nem hegemon maskulinitások igyekeznek elfoglalni a hegemon maskulinitás domináns pozícióját, vagy legalább tartalmában megváltoztatni azt, hogy a „hatalomátvétel” minél észrevétlenebb módon történjen. Ez a fajta rivalizálás vagy harc nevezhető a maskulinitások közötti versengésnek, és erre láthatunk példát Zsolt és Miklós küzdelmében is, ahol két eltérő, de sok szempontból hasonló férfiaság csap össze. Ahogyan arra az előbbiekben utaltunk: míg Miklós jellemzően logikára, észjátékra, manipulációra alapozva igyekszik a vetélytársainak eszén túljárni, Zsoltot tipikusan az „először üt vagy fenyeget, aztán kérdez” típusú férfiaság jellemzi, ebben a relációban a fizikai erővel való (vissza)élés kifejezetten alacsonyabb presztizsű megoldás az észbeli furfang mellett, ami felidézheti bennünk az ösztönein, érzelmein, indulatain uralkodni képtelen (természetközeli) férfiaság versus a racionális, hűvös, érzelmeit kordában tartó férfiaság versengését.

A két férfikarakter ráadásul abban a tulajdonságban is osztozik, hogy mindketten apák, ám gyermekeikhez fűződő viszonyukban is láthatóak különbségek. Míg Miklós aktívabb, gondoskodóbb, jelenlévőbb apja kislányának, még akkor is, ha a lány anyjával, a szinte állandó szerelmét jelentő Nórával a történet idején nem is él együtt, addig Zsolt sokáig nem is tudott lánya létezéséről, kisebb fiának pedig tipikusan hétvégi (havi) apja. S bár Miklósnak is van egy nagyobb fia, akivel először csak felnőtt korában találkozott, az ő életébe is jobban bevonódik, potenciális utódként tekintve fiára az üzleti életben is számít rá mint munkatársra.

A társadalmi miliő

A történeti szál három főszereplője, akárcsak – kevés kivételtől eltekintve – a sorozat többi karaktere relatív jólétben él, szinte minden szempontból a többségi társadalom csoportjába tartozik.¹¹ Ahogyan arra Antalóczy (2001) munkája nyomán már utaltunk, a sorozat egy olyan társadalmi miliőben játszódik, amely mind a magyarországi, mind a nézői átlagos státusnál jobb módban élők világa. A sorozat szereplői között találunk különböző, relatíve magasabb vagy alacsonyabb státusúakat. Akik között a bántalmazás történik, a közepes vagy felsőközép státusúakhoz tartoznak, ezáltal a bántalmazás egy olyan közegbe helyeződik, amelybe a néző magától első látásra talán nem helyezné azt. Bár első látásra úgy tűnhet, hogy a sorozat a hiedelmekkel szembemenően a bántalmazást a társadalom magasabb státusú rétegei közé helyezi, mégiscsak visszakanyarodik ahhoz a magyarázóelmülethez, mely az erőszak okát valamely szociális helyzetben, illetve az abból fakadó frusztrációban látta, hiszen a bántalmazó Zsolt a bántalmazás előtt és alatt anyagi nehézségekkel küszködik, és ez a körülmény, valamint az ebből fakadó frusztráció magyarázó tényezővé lép elő.

Ki bántalmaz? Kit bántalmaz? Miért bántalmaz?

A sorozat készítői a bántalmazási történetet egy olyan pár történetébe szőtték bele, melyet leginkább egy folyamatos „se vele-se nélküle” viszony jellemez, hiszen többször váltak már el útjaik, majd találtak ismét egymásra. Mindkét karakterről elmondható, hogy meglehetősen „érzelemvezéreltek”, Zsófit – ahogyan azt bemutattuk – szenvedélyesnek, temperamentumosnak, Zsoltot pedig erőszakosnak, indulatosnak ismerhetik meg a nézők. Egy ilyen kapcsolat esetében a bántalmazás kezdeti, de akár későbbi, súlyosabb szakaszaiban is könnyen írja a szemlélő a szereplők hevesebb vérmérsékletének a számlájára azt, ha a bántalmazó fizikai erejével él vissza. Zsolt karakterétől ráadásul egyáltalán nem áll távol eleve az erőszak: vissza-visszatérő elem életében az alvilággal, bűnözőkkel fenntartott aktív kapcsolata, erőszakos bűncselekményekben való részvétele. Ezáltal tehát a sorozat készítői egy olyan szereplőre írták rá a bántalmazást, akiről a nézők könnyedén elhiszik, hogy erőszakos lehet a nőekkel szemben, akinek a profiljába eleve beleillik a partnerbántalmazás.

Azonban nem Zsolt az egyetlen, aki nő elleni erőszakot követ el: az események gyújtópontjában tulajdonképpen Miklós tesz elsőként szexuális

¹¹ Ezt azért tartjuk fontosnak hangsúlyozni, mert a sorozat egy jóval korábbi történeti szála arról szól, hogy egy mai napig szereplő karakterről kiderül, hogy roma származású (erről lásd bővebben Bernáth-Messing 2001), egy már régebben távozó szereplőről pedig az, hogy homoszexuális.

erőszakot Zsófin, ám ez a sorozatban megcsalásként jelenik meg, így hivatkoznak rá a szereplők is. Zsolt és Zsófi súlyos anyagi gondjain a tehetős Miklós ugyanis annak árán hajlandó segíteni, ha Zsófi lefekszik vele, ezt az ajánlatát egyedül Zsófinak árulja el. A két férfi közti versengésben Zsófi nem lesz más, mint szexuális tárgy, egy trófea, akit ráadásul a történetben úgy fosztanak meg az önrendelkezéséről, mintha ebbe nem kényszerből, hanem saját akaratából, szabad döntéséből menne bele, ráadásul „pusztán” anyagi okokból, így tulajdonképpen prostituálódik a történetben, és erkölcsi alapon elítélhetővé válik a tette, amiért valamifajta büntetés jogosan is járhat. A sorozatban teljesen reflektálatlanul jelenik meg ez a szexuális erőszak. Sőt, miután Miklós titokban rögzíti a felvételt, mellyel Zsófit zsarolja, és mely akaratukon kívül később nyilvánosságra kerül, mindenki megcsalásként hivatkozik a látottakra, és nem az erőszaktevő Miklós, hanem az erőszakot elszenvedő Zsófi lesz az, akit erkölcsi alapon pellengérré állítanak.

Ez a „megcsalás”/erőszak szolgáltatja Zsolt számára az okot arra, hogy Zsófit bántalmazni kezdje. A sorozat készítői ezzel tulajdonképpen egy nagyon könnyen aktiválható magyarázattal szolgálnak a nézőknek a bántalmazásra, amellyel az áldozathibáztató vélekedéseket tudják könnyen életre hívni, hiszen logikusnak tűnik a kapcsolat: ha Zsófi nem megy bele Miklós ajánlatába, nincs titkos videó, ami nyilvánosságra kerül, és Zsoltot se érte volna „sérelem”, amiből fakadóan bántalmazni kezdi majd Zsófit. A nézőknek tehát nem kell sokat gondolkodniuk azon, hogy női provokációra adott válaszként lássák a bántalmazást.

A bántalmazás lefolyása

A sorozat készítői körülbeül fél éves periódusban illesztik bele a történetbe a bántalmazást, amelyben egyre kulminálódó és egyre változatosabb formát öltő erőszakosságok váltakoznak a nászút-periódusokkal, ebben az értelemben tehát igen realiztikus a bántalmazás bemutatása, hiszen nem egyszeri és a semmiből jövő pofon vagy verés jelenti a bántalmazás-reprezentációt. Ez tulajdonképpen csak a történet legelején bomlik meg egy pillanatra, amikor Zsolt a videó nyilvánosságra kerülését követően a magyarázkodó Zsófit mindenki szeme láttára a falhoz szorítja és fojtogatni kezdi. Zsófi mindenáron szeretné a férje bizalmát újra elnyerni, ezért mindent megtesz annak érdekében, hogy a férfi megbocsásson neki és visszafogadja. Ez a teljes alárendelődés, önfeladás általában a bántalmazás későbbi szakaszaira jellemző, amikor a bántalmazó kontrollja már teljeskörűnek mondható a bántalmazó felett, itt azonban kaphat egy olyan értelmezést, amely szerint Zsófi saját magát helyezi áldozatszerepbe, amelyet Zsolt kihasznál.

Zsolt már akkor is támadólag lép fel Zsófival szemben fizikailag, amikor a nő még csak arról akarja meggyőzni a férfit, hogy ne váljanak el,

hanem próbálják meg rendezni a kapcsolatukat – a férfi durván a földre löki feleségét. A jelenetnek éppen Miklós az egyik tanúja, aki felsegíti a lányt a földről, miután Zsolt távozik.

Ezt követően néhány hétig lassú közeledés figyelhető meg a két szereplő között, majd úgy döntenek, hogy megpróbálják folytatni a kapcsolatukat. Az újrakezdést követően nem sokkal kezdődik Zsolt lelki terrorja: lelkiismeret-furdalást ébreszt a feleségében, ha az valami olyat tesz, ami a férfinak nem tetszik, majd egy alkalommal durván a falhoz szorítja a nőt és ismét számon kér rajta egy neki nem tetsző viselkedést. Ezt másnap rögtön a nászút-periódus követi: virággal kísért bocsánatkérés.

Ezután pár héttel a férfi módszeresen kezdi elérni, hogy a felesége megszakítsa a rokonaival a kapcsolatot, vagyis egyre jobban az ellenőrzése és felügyelete alá vonja Zsófit, akinek így már akkor sem lesz kitől segítséget kérnie, amikor a férje fizikailag bántalmazza. A kapcsolatok leépítése mellett a nézők a teljes kontroll kiépítését is láthatják: Zsolt még a távollétében is tud feleségének minden lépéséről, mert figyeli a mobiltelefonját. Ekkor már a hetedik hónapja tart a bántalmazási történet, és Zsófi ekkor kezdi el először a menekülést fontolgatni: a biztró egyik alkalmazottja, Alíz buzdítja arra, hogy hagyja el Zsoltot, mert egy barátnőjével is hasonló módon bánt a barátja, és végül fizikai erőszakba fordult az eset. Zsófi össze is pakolja a holmiját ennek hatására, de végül meggondolja magát, és marad. Pár nappal később Zsolt már Zsófi fizikai szabadságát korlátozza, nem engedi ki a közös lakásukból.

A kulminálódó erőszakosság végül kitörik a férfiből, és súlyos sérüléseket okoz a feleségének. A jelenetet nem látja a néző, csupán Zsófi véres arcából és mozgásképtelenségéből következtethet a történetekre. Innentől kezdve felgyorsulnak az események: a bántalmazói kapcsolatból a rokonok Miklós segítségével menekítik ki a nőt, s ezzel furcsa keretes szerkezetet kap a bántalmazás. Hiszen így Miklós nem csak a kiindulópontban játszik fontos és aktív szerepet, hanem szinte a saját hibáját jóvéteve vagy elhalványítva, immáron a megmentő szerepében is tetszelegve moshatja magát tisztára a nézők előtt is.

Szintén fontos elem, hogy bár beszélnek a szereplők ennek a lehetőségéről, végül mégsem tesz senki feljelentést a rendőrségen, így Zsolt elkerüli azt, hogy az igazságszolgáltatás előtt kelljen felelnie a tetteiért. Sokkal hangsúlyosabb viszont az önbíráskodás reprezentálása: Zsoltot a katona öccse veri meg, miután tudomására jut a bántalmazás, így tehát egy másik férfi bünteti meg a bántalmazó férfit. A lakóközösség szintén megszólja Zsoltot, de konkrét kirekesztése nem történik meg, ekként a közösség tagja tud maradni. Nem sokkal később Zsolt maga dönt úgy, hogy indulatkezelő terápián vesz részt, és ezzel úgy tűnik, hogy a sorozat készítői elintéztnek veszik az igazságszolgáltatást és a karakter „bűnhődését”.

Mégsem mondhatjuk ugyanakkor azt, hogy Zsófi teljesen passzívan éli meg a vele történeteket, hiszen bár feljelentést nem tesz, de a válókeresetet beadja, s beleegyezik, hogy a történetéből figyelemfelkeltő újságcikk szülessen, sőt, egy Zsolt ellen szervezett női tüntetésen közli Zsolttal, hogy a kapcsolatuknak vége, és egyszerűen nincs mentség arra, ha egy férfi bántalmaz egy nőt. Áldozati szerepéből tehát kilép, aktivitásával a sorozat készítői azt üzenik, hogy az áldozat nem marad feltétlenül passzív szemlélője a vele történeteknek, hanem a bántalmazás után lehetősége van visszaszerezni a kontrollt a saját döntései és élete felett.

A sorozatbeli szemtanúk

A sorozatban több szereplő is gyanítja, hogy Zsolt bántalmazza Zsófit, de beavatkozni senki sem akar vagy mer. Zsófi kórházba kerülését követően két, egymásnak ellentmondó vélekedés kerül napvilágra Zsolt és Zsófi beosztottjaiként dolgozó Alíz és Ádám vitájában. Alíz, aki már korábban is figyelmeztette Zsófit, azt a szemrehányást teszi maguknak, hogy közbe kellett volna avatkozniuk, akár erőszakosabban is Zsolt és Zsófi kapcsolatába, és akkor megakadályozhatták volna, hogy idáig fajuljanak az események. Ádám ezzel szemben elhárítja maguktól a felelősséget, és arról győzködi Alízt, hogy Zsófi nem akarta, hogy segítsenek rajta, erőszakkal pedig nyilván nem segíthettek volna neki. A szemtanúk eltérő megküzdési stratégiáját láthatjuk itt tehát, ahol az egyéni felelősséget hárító vélemény áll szemben a felelősséget igen komolyan felvető vélekedéssel.

Utóélet

Pár héttel azután, hogy Miklós tulajdonképpen kimentti Zsófit a bántalmazóval való kapcsolatából, alapvetően a nő kezdeményezésére viszonyt kezd vele. Ezt akár értelmezhetnénk egy traumatizált állapotban lévő áldozat egyfajta Stockholm-szindrómájaként. A készítők Zsófi számára semmilyen pszichológiai segítséget nem írnak a történetbe ahhoz, hogy a nő a vele történeteket feldolgozza, s ez azt az érzetet keltheti az olvasóban, hogy az ilyen jellegű traumákat viszonylag könnyen, önerőből is fel lehet maradéktalanul dolgozni, tehát nem is olyan súlyosak a támadások, mint amilyeneknek tűnnek. Ám hamarosan kiderül, hogy Zsolt és Zsófi titkos szövetséget kötöttek annak érdekében, hogy Miklóson elégtételt vegyenek az őket ért sérelem miatt. Ezzel a meglehetősen valószínűtlen történeti csavarral a szerzők tulajdonképpen Zsófit egy bosszúszomjas, a férfiakra veszélyes nő (egyfajta femme fatale) szerepébe helyezik, aki ráadásul a szexuális erejével téveszti meg a férfiakat, és használja őket kénye-kedve szerint. Komolyan megkérdőjeleződik Zsófi általános szavahihetősége, ami utólag képes lehet arra, hogy más színben tüntesse fel a vele történt bántalmazást és annak súlyosságát a nézőkben.

Milyen nézői reakciók érkeztek a bántalmazói történeti szálra?

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy a nézők hogyan interpretálták a sorozat bántalmazási történetét: a látottak hogyan formálták a szereplőkről kialakított véleményüket, hogyan magyarázták a bántalmazást (mely magyarázó elméletek aktiválódtak leginkább a nézőkben a látottak hatására), s ez megfelel-e a fenti elemzésben rámutatott alkotói döntéseknek, azaz az alkotók mennyire vezették a nézőt véleményének kialakításában. Az elemzéshez 27 interjút használtunk fel, 10 férfi és 17 női résztvevővel.¹² Az interjúk 2013 őszén készültek, vagyis nem sokkal a bántalmazói történeti szál lezárulása után. A megszólítottak zöme (21 interjúalany) a 20-50 év közötti korosztályból való, de akadt köztük néhány idősebb interjúalany is, a legidősebb 75 éves volt. Lakóhelyüket tekintve budapesti sorozatnézők mellett (15 résztvevő) nem fővárosi *Barátok közt* nézőket is megkérdeztünk, ők zömében kisebb városokban vagy megyeszékhelyen élők. Az interjúalanyok rendszeres sorozatnézők: többségük arról számolt be, hogy több sorozatot is néz a *Barátok közt* mellett, csupán elvétve akadt olyan, aki csak és kizárólag a *Barátok közt* miatt ül le naponta a TV elé. A sorozatot minden interjúalany rendszeresen, ha nem is szigorúan minden nap, de hetente többször nézi. A megkérdezettek foglalkozásukat tekintve jellemzően az alsó középosztályhoz tartoznak (diák, tanár, boltos, postás, kiskereskedő stb). A félig strukturált interjúk során a bántalmazási történetre több felvezető kérdés után kérdeztünk rá: hogyan telik egy átlagos napja, ebbe hogyan illeszkedik be a *Barátok közt* nézése, miért és mióta nézi a sorozatot, ki a kedvenc férfi és női szereplője, melyik a kedvenc történeti szála, mi az, amit nem szeret a sorozatban, és szívesen elhagyna. A bántalmazási szálra való felvezető kérdésekkel próbáltuk elősegíteni az interjúalanyok spontán válaszadását a lényegi kérdésekre: mit gondol a bántalmazási történetről, van-e helye egy ilyen eseménynek egy sorozatban, tanulságos volt-e, mi a véleménye a felek viselkedéséről, ki mennyiben felelős a történetekért. Az interjú végén rákérdeztünk, hogy az interjúalanyoknak volt-e a való életben hasonló tapasztalata.

Akik már tapasztaltak vagy éppen átéltek hasonlót

Felmerülhet az az elvárás, hogy akinek volt alkalma akár ismerőse-barátja révén, akár saját bőrén megtapasztalni egy bántalmazói kapcsolat jellegzetességeit, elsődlegesen a bántalmazott önbizalmának módszeres leépítését és a bántalmazó és bántalmazott közötti függőségi helyzet kialakulását, az jobban megérti a bántalmazás mechanizmusát, s ha nem is

¹² Az interjúk elkészítését segítő interjúvázlat megtalálható a tanulmány mellékletében.

feltétlenül helyezi a tágabb társadalmi struktúra, a nemek közötti hatalmi viszonyok keretei közé, legalábbis nem esik az áldozat-hibáztatás általános csapdájába. Az interjúk nem mutattak összefüggést megélt tapasztalat és a bántalmazás mechanizmusának ismerete ill. felismerése között.

A megkérdezettek közül öt interjúalany válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy van-e bármiféle tapasztalata a bántalmazásról. Az öt válaszadó érintettsége a közvetett ismerőstől (hallomásból való ismertség) a személyes érintettségig meglehetősen széles skálán mozog, azonban mindegyik válaszadó közös tulajdonsága, hogy a megoldást az adott kapcsolatban lévő személyektől, mégpedig elsősorban a bántalmazottól várják el. A „*nem maradtam volna Bartha mellett*”, „*le kellett volna lépni minél hamarabb*” típusú megfogalmazásoktól, melyek implicit a bántalmazottra hárítják az egyetlen lehetőségként elképzelt megoldás, a kapcsolatból való kilépés felelősségét, az olyan explicit megnyilvánulásokig, mint „*a nő hibája, hogy hagyja*”, vagy „*aki hagyja magát, az megérdemli*”, mind azt jelzik, hogy a válaszadó a párkapcsolati erőszakot az egyén személyes problémájának tekinti, s nincs tudatában azoknak a társadalmi tényezőknek, melyek a nők elleni erőszakot lehetővé teszik, egyszersmind legitimálják.¹³

Szintén az egyén szintjén, de a bántalmazó magatartásában keresve az okot egy közvetetten érintett válaszadó Zsófi gyengesége helyett Bartha Zsolt bűnöző alkatában látta az erőszak okát, s általánosságban is úgy vélte, hogy „*beteg emberek csinálnak ilyet.*” Elmondása szerint párjának egyik munkatársa halálesetbe torkolló erőszakot követett el („*halálra szúrta a nőjét*”) – ezt ő így kommentálta: „*Elég brutál és senki nem gondolta ... elgurult a laszti ... Nem ismerjük őket. A párom szerint normális volt.*” Mégha amúgy „normális” volt is az illető, a párkapcsolati erőszak hihetlenségét csak azzal tudja az interjúalany önmaga számára is megmagyarázni, hogy azt az erőszaktevő hirtelen elméleti elborulásának tudja be („*elgurult a laszti*”). A párkapcsolati bántalmazás ekként a bántalmazó pszichés zavarának számlájára íródik, ám ezzel azonban egyfajta felmentést is kap az erőszaktevő, hiszen aki elméjében beteg, az nem beszámítható, s tettei nem kérhetők rajta számon.

Az öt érintett interjúalany közül a bántalmazásban egyetlen közvetlenül érintett fiatal lány tanúsította a Zsófival és történetével szembeni legambivalensebb, önmagának is gyakran ellentmondó viszonyt. Az interjúalany erőszakos férfiak keze alatt nőtt fel, apja bántotta őt, anyját az élettársa. A megkérdezett egyszerre érti, hogy a bántalmazó fokozatosan „*leépíti*” társát, ezzel elérve azt, hogy az önbizalmában megroppant partnernek ne maradjon lelki tartaléka „*lépni*”, s egyszerre hibáztatja a bántalmazottat, hogy hagyta ideig „*elfajulni*” a dolgokat. „*Egy idő után az ember eljut odáig, hogy*

¹³ Az interjúalanyoktól idézett mondatokat, kifejezéseket dőlt betű és idézőjel együttes használatával jelezzük.

nem mer lépni, mert azt hiszi, hogy neki onnan már csak rosszabb lebet, nem bízik önmagában” — magyarázza a bántalmazásnak kitett nő helyzetét. Aztán pár mondattal később e megértést némiképp felülírva így nyilatkozik: „*Összességében úgy vagyok most már vele, hogy aki bagyja magát, az megérdemli.*” A bántalmazást átélt interjúalany tudatában van a segítő, pártfogó környezet fontosságának: a barátok, ismerősök jelenléte visszatartja a bántalmazót az erőszaktól, és a környezet segítsége nélkül a bántalmazott nemigen tud kilépni a kapcsolatból („*anyukám közel egy év távlatából látja be, hogy rossz volt neki abban a kapcsolatban, és hogy akkor teljesen leépítették. Ha akkor mi onnan nem szedjük ki, ő nem veszi észre.*”) Míg az interjúalany az egyéntől várna el a kapcsolat meg-, azaz feloldását — bár ambivalens módon tisztában van ezen elvárás hiábavalóságával — ugyanakkor hiányolja a bántalmazó bűnhődését, s az intézményi szint, a rendőrség megjelenését. Szerinte Zsófinak fel kellett volna jelentenie Zsoltot: „*bele kellett volna tenni, hogy igenis lehet tenni valami*” — bűnhődés hiányában a nevelő hatás jelentősen veszít erejéből. E leginkább érintett interjúalany megnyilvánulásaiban nagyfokú vívódást látunk: hol az áldozat, hol a közvetlen környezet, hol az intézményi szint felelősségét hangsúlyozza. A segítségül hívható lehetőségek (család, barátok, rendőrség — nota bene: női segélyvonal, civil szervezetek említés szintjén sem merülnek fel) fontosságának és az áldozat lelki/pszichés leépülésének ismerete ellenére is fel-felbukkannak reakcióiban az áldozathibáztatás jól ismert frázisai.

A hűtlenség mint provokáció

Meyers szerint az egyén patológiáján túl a nő provokatív viselkedése a legáltalánosabb, a párkapcsolati erőszak igazi okait elfedő tévhit és egyben az emberek által leggyakrabban előhívott magyarázat (56). A hűtlenség a párkapcsolati erőszak reprezentálásában tipikusan provokációként jelenik meg. Felmérésünkben az összes interjúalany többsége (16 résztvevő) egyértelműen Zsófit okolta a törtétekért, mondván, megcsalta a férjét. Ezen felül további hét néző, noha vonakodott is jogosnak nevezni Zsolt viselkedését, Zsófit hibásnak látta abban, hogy így alakultak a dolgok, hiszen megcsalta férjét, s ezzel kivívta „*érthető*” haragját. E válaszadók Zsolt haragját jogosnak tartják, amit azonban, úgy vélik, másképp kellett volna levezetnie, illetve másképp kellett volna Zsófit büntetnie. („*Zsófi nem ártatlan, és valami büntetést érdemelt volna, de ezt semmiképp.*”) Érdekes módon egy interjúalany még azt követően is okolta Zsófit a törtétekért, miután eszébe jutott, hogy Zsolt is megcsalta Zsófit — az összes interjúalany közül egyébként csupán két válaszadó tartotta számon ill. tartotta fontosnak megjegyezni Zsófi felelőssége okán Zsolt hűtlenségének tényét. „*Abogy viselkedett (Zsolt) az nem volt jogos, de a haragja az igen. Bár, ha azt nézzük, hogy ő is megcsalta Zsófit, akkor pont az ellenkezője mondható, nem volt jogos.*” Aztán pár kérdéssel később arra válaszolva, hogy Zsófi

okolható-e a történetek miatt, ismét csak így válaszol: *„Amiatt mindenképpen, mert megcsalta ... De ettől függetlenül szerette Zsoltot, és gondolom ezért sem lépett hamarabb.”*

Tehát nem ugyanazok a játékszabályok vonatkoznak nőre, mint férfira: Zsolt következmény nélkül megcsalhatta Zsófit (a sorozatban sem lett ebből bonyodalom és a nézők is szemet hunytak fölötte), Zsófi hűtlensége viszont provokációnak minősül még akkor is, ha ezzel egyrészt tulajdonképpen *„egyenlített”* Zsolt felé, másrészt pedig nem önszántából, *„kalandot”* keresve lett hűtlen, hanem Miklós tisztességtelen ajánlatának engedelmeskedve. Ezt a kettős mércét jelzik azok a nézői reakciók – az interjúalanyok között négy személy, három férfi és egy nő megnyilvánulása – melyek azt sugallják, hogy a férfi hiúsága számára elviselhetetlen, ha megcsalják. *„Egy férfinak nagy törést jelent, ha megcsalják”, „melyik férfi viselné jó szívvel, ha megcsalják”, „ha azt vesszük, hogy egy férfit megcsal a barátnője, az egy undorító dolog ... férfi részéről nem tolerálandó, hogy megcsalja a barátnője vagy a felesége.”* Ezek a kijelentések azzal fenyegetnek, hogy amelyik férfi tétlenül túri, hogy megcsalják, kikerül az igazi férfiak köréből. Az utolsó megnyilvánulás kifejezetten gyűlölködő, mizogűn hangvételű (*„undorító dolog”*) és szinte felszólít a tettegességre, megbüntetésre (*„nem tolerálandó”*). Az összes interjúalany közül csupán négynek (!) a válaszában nem jelent meg a hűtlenség mint provokáció (van, aki egyáltalán meg sem említi a félrelépést és van, aki úgy véli, hogy egy félrelépésnél mindkét ember hibás), ez azonban nem feltétlenül jár együtt Zsófi pozitívabb megítélésével: mind a négyen gyengének tartják azért, mert nem tud kilépni áldozati szerepéből. A válaszadók többségének hűtlenséggel kapcsolatos véleménye azt az általános vélekedést tükrözi, hogy a női hűtlenség természetes és jogos velejárója/következménye a hűtlen partner bántalmazása, míg a férfi hűtlensége a *„na bumm”* kategóriájába tartozik.

A Zsófi hűtlenségét provokációként értelmezők (s ezáltal Zsolt bűnösségét enyhítők) között nem egy olyan válaszadó akad, aki nemcsak hogy hűtlensége okán Zsófit okolja Zsolt agressziójáért, hanem fontosnak tartja explicite kijelenteni, hogy a hűtlenséget mint olyat általánosságban elítéli. *„Hát nem mondom, hogy Zsófi megérdemelte, ami történt, mert azt nem, de az biztos, hogy őmiatta indult az egész. Igaz, hogy eléggé sarokba volt szorítva, de nem hiszem el, hogy csak az volt a megoldás, hogy megcsalja Zsoltot, vagy ha már meg is tette, akkor is tisztázhatta volna még időben a dolgokat. Én személy szerint nagyon elítélem a félrelépést, szóval ezt mindenképp nagyon negatívan látom.”* Vagy: *„Hát a megcsalás az szerintem megbocsáthatatlan. Szóval, ha Zsolt olyan dübös volt, és ennyire bántotta, nem értem, miért nem hagyta el.”* Ezek a kijelentések annyiból érdekesek és elgondolkodtatóak, hogy akik szájából elhangzanak, nap mint nap azért ülnek le este a TV elé, hogy megtudják, ki kivel kezd ki, kivel jön össze, kivel szakít, kivel lép félre, kin áll bosszút féltékenységből stb., hiszen a sorozat jó része a szereplők

érzelmi életéről szól, s leginkább csak annyiban mindennapi életük egyéb eseményeiről (vállalkozásaikról, munkájukról, zűrös ügyleteikről) amennyiben ez szükséges az állandóan változó, új célpontot kereső érzelmi életük bemutatásához. (A sorozat szerteágazó szerelmi szálai alapján a *Blikk* magazin elkészítette annak szextérképét.) E promiszkuus világot napról napra nyomon követő nézőktől ellentmondásosnak tűnik a megcsalás morális alapú elítélése.

A férfi patológiájának és a hűtlenség provokációként való értelmezésének együttes hatása a párkapcsolati erőszak radikális félreértelmezéséhez vezet. Meyers szerint a „férfi megszállottként és önmagán kívülként való láttatása egyszerre magyarázatul és felmentésül szolgál tettei alól. A patológiás egyén saját megszállottságának áldozata, nem felel viselkedéséért” (55). S ha ehhez még hozzáadódik a női provokáció, az erőszaktevő már-már a női provokálás áldozataként jelenítődik meg, aki inkább együttérzésre és sajnálatra, semmint elutasításra és megrovó intézkedésekre tarthat igényt. A szerepek felcserélődni látszanak: áldozatból provokáló, erőszaktevőből áldozat válik. Az egyén patológiájának vagy a nő provokatív viselkedésének előtérbe helyezése ekként fedi el azt, hogy az erőszak valódi alapja az, hogy a férfiak többsége úgy érzi, joguk van uralkodni a nő felett, akiket nemük miatt alsóbbrendűnek tartanak, és amikor úgy érzik, elveszítik a nő feletti irányítást, erőszakhoz, végső soron gyilkossághoz folyamodnak (Meyers 59). A *Barátok között* bemutatott bántalmazás jól érzékelteti, ahogy a férfi egyre görcsösebben próbálja a nőt kontroll alatt tartani, s amikor úgy érzi, hogy az mégis kicsúszik a keze közül, elveszti önuralmát. Zsolt egyszerre tart kizárólagos igényt Zsófi (mobiltelefonján kémkedik utána és eltiltja rokonaitól), s érez leküzdhetetlen megvetést iránta (kihívó, szexis ruhákba kényszerítve a bisztró férfi vendégeinek kínálja fel prédaként, ezáltal, a lotyó szerepét ráerőltetve szexuális tárgygyá degradálja más férfiak számára). A nő feletti hatalomra törekvését jelzi a nyelv is, melyet használ. A végső verés előtti jelenetek egyikében nyilvános helyen sértegeti Zsófi (nő)rokonait, s amikor azok erre válaszként távozni készülnek, és Zsófi marasztalni próbálná őket, Zsolt visszatartja Zsófit: „*Te itt maradsz és befogod a szádat*” — fegyelmezi feleségét a felszólító mód helyett a minden ellenvetés lehetőségét kizáró kijelentő módot használva.

Az erős vs. gyenge nő

A 27 interjúalany közül 20 válaszadó beszéde árulkodik arról, hogy meglehetősen rögzült kategóriákban és sztereotípiákban gondolkodik a nemekről és a nemi szerepekről. Illeszkedve a sorozat különböző kreált karaktereinek archetípusaihoz, a sorozat szereplőit a válaszadók jellemzően olyan címkékkel látják el, mint jó pasi, jó nő, erős vs. gyenge nő, buta liba, jó anya, jóságos öregember, s e kategóriák jellemzőit állandó jellemvonásként a

szereplőknek tulajdonítva meghatározott magatartásformákat várnak el tőlük. Ha a szereplők e kategóriáknak nem megfelelő magatartást tanúsítanak, „személyiségfordulatot” diagnosztizálnak.

Az összes megkérdezett válaszában több mint felében figyelhető meg az erős vs. gyenge nő szembeállítás. Az erős nő céltudatos, okos, pontosabban szép és okos (értsd: átlagos intelligenciáját megfelelő hatásokkal állítja saját boldogulásának a szolgálatába), kiáll magáért, döntésképes, független, megáll a saját lábán, magabiztos, és nem alázódik meg. Más-más kifejezésformában („nem elég talpraesett/magabiztos”, „nem egy erős nő”, „gyenge nő”, „puhány, elesett, pedig régen karakán volt”, „okos nő ne tűrje ezt a bánásmódot”, „erősebbnek gondoltam”, „szánalmas ez a nő”) 17 interjúalany marasztalta el Zsófit gyengeségéért. Az olyan megállapítások, mint „Zsófi eléggé irányítható nő, ezért tűrte, hogy bántásák”, „gyenge, hogy nem tud kilépni”, „okosabbnak kellett volna lennie és átlátni a helyzet súlyosságát”, „Zsófi korábban erős jellem volt, személyiségtorzulás jött létre” azt jelzik, hogy e válaszadók Zsófit azért tartják gyengének, mert bántalmazás áldozata lett és nem tud kilépni a kapcsolatból. A bántalmazott nő ebben az értelmezésben jellemgyenge, hiszen eltűri, hogy bántásák. A 17, Zsófit gyenge nőnek tartó résztvevő közül egy kivételével mindegyik felelősnek tartotta Zsófit a történetekért, vagy azért, mert félrelépett, vagy azért mert nem lépett ki időben a kapcsolatból.

Az erős nő/gyenge nő kategóriákban gondolkodók számára, úgy tűnik, a párkapcsolatban való kiegyenlített viszonyok és az ebből eredő boldogság vagy annak hiánya határozzák meg, hogy egy adott nő mely kategóriába sorolandó. Zsófit gyengének tartják annak ellenére, hogy a megcsalás kitudódását követő összeomlása és önmarcangolása után elhatározza, hogy visszaszerzi és megtartja férjét, majd céltudatosan és cselekvően törekszik arra, hogy ezt elérje (aktívan segít férje vállalkozását fellendíteni, felkarolja férje előző házasságából való fiának ügyét). Elhatározása és az elhatározás megvalósítása iránti elkötelezettsége okán Zsófiról is elmondható lenne, amit oly sok megkérdezett Klaudiáról állít: tudja, mit akar, és meg is szerzi — mégis, míg a nézők szemében Klaudia „igazi, okos nő”, aki képes bármire, hogy elérje célját, Zsófi nemcsak, hogy gyenge személyiségnek ítéltetik, de sokak számára „butácska”, aki „képtelen felnőtt nő módjára viselkedni.” (Az összes interjúalany közül 8-an mondták ki valamilyen formában, hogy Zsófi buta — „butácska”, „butuska”, „buta liba” — nem számítva azokat, akik burkoltan vonták kétségbe értelmi képességeit („egy okos nő ne tűrje ezt a bánásmódot”).

A folyamatot, melynek során Zsófi szeretetével és áldozatvállalásával Zsolt visszaél, és verbális, valamint fizikai sértéseivel egyre inkább kihúzza alóla a talajt, e nézők úgy értelmezik, mint ami a nő gyengeségét, mi több, butaságát mutatja. A hangsúly a férfi által elkövetett abúzusról a nő áldozati

szerepvállalására és intelligenciájának megkérdőjelezésére tolódik, s e nézők egyben az áldozattól várják el a probléma megoldását. Csakúgy, mint a megcsalás provokációként való értelmezése, ez a nézőpont is az áldozathibáztatás klasszikus csapdája, mely nem az erőszaktevő, hanem az áldozat magatartásában (butaság, jellemgyengesség) keresi és találja meg az erőszak okát. Az áldozathibáztatás az erőszaktevő implicit felmentését és a párkapcsolati erőszak legitimálást eredményezi.

Jóindulatú szexizmus

Több interjúalany szájából elhangzik, hogy férfi ne üssön meg nőt: „*lányt soha nem ütiünk meg*”, „*sosem jogos, ha egy nőt bántanak*”, „*nem ütiünk meg egy nőt*”, „*aki ilyenre képes, az nem férfi*”. E válaszadók azonban – egy kivétellel – felelősnek tartják Zsófit a történetekért, tehát a „sosem” tiltás mégsem annyira univerzális. A „férfi nem bántathat nőt” szemléletmód, bár látszólag a nő védelméről szól, indíttatása, működése és hatása nem a nemek közötti egyenlőség irányába mutat. Ez a szemléletmód a nőt – a férfival ellentétben – védtelennek és védelemre szorulóknak tételezi fel és láttatja. Csakúgy, mint a nővel szembeni mindennapi előzékenységi gesztusok, azt sugallja, hogy a nő alárendelt helyzetben van, hiszen pártfogásra, előzékenységre, védelemre van szüksége. Ez a fajta jóindulatú szexizmus ugyanúgy sztereotípiákon alapszik, mint az ellenséges szexizmus — a nő női mivoltából eredő és úgymond női tulajdonságaiért való idealizálása, dicsérete és felmagasztosítása működésének eredménye szempontjából nem különbözik az ellenséges szexizmusétól. Az ambivalens szexizmus fogalmának megkonstruálásával Glick és Fiske (1996) mutat rá, hogy az ellenséges és jóindulatú szexizmus vegytiszta formában ritkán fordul elő, jóval gyakoribb jelenség a kettő sajátos keveredése. Az ambivalens szexizmusban keverednek az ellenséges szexizmus nyílt dominanciára való törekvéseinek elemei a jóindulatú szexizmus burkoltabb hatalmi viszonyainak jellemzőivel.

Mivel a jóindulatú szexizmus is sztereotípiákon alapszik — még ha a nőkre nézve pozitívabb sztereotípiákon is, mint az ellenséges szexizmus — az, aki viselkedésével, habitusával meghazudtolja e sztereotípiákat, negatív viszonyulást válthat ki környezetéből. Nemcsak az ellenséges, de a jóindulatú szexizmus is alapvetően befolyásolja a gender alapú erőszakhoz, így a párkapcsolati erőszakhoz való viszonyulásunkat (Valor-Segura et al. 2011). A jóindulatú szexizmus ideológiáját sejtető válaszadók egyértelműen és egyöntetűen felelősnek tartották Zsófit a történetekért. A válaszadók ekként mondanak ellent a saját maguk által explicite megfogalmazott diktátumnak, miszerint „*nőt soha nem ütiünk meg*”.

A sztereotíp gondolkodásmód és jóindulatú szexizmus kapcsán figyelmet érdemel a szereplők nevének kicsinyítő képzővel való ellátása. A

szereplőket kategóriákba soroló 20 válaszadó közül 7 használ a karakterek kapcsán valamilyen kicsinyítő formát, vagy a szereplő nevét becézve (Zsófi, Timike, Alízka), vagy a szereplőt jellemző melléknevet kicsinyítve (Zsófi „*kis butuska*”), illetve a kettőt együtt is („*Zsófi elég butácska*”, „*Timike elkényeztetett libuska*”). A látszatra kedveskedő, ám valójában leereszkedő megnevezésformát a válaszadók csak női szereplők kapcsán használják, talán Klaudia, a sorozat nagyasszonya a kicsinyítő képzőtől egyetlen megkímélt női karakter. Férfi szereplők esetében még akkor is kerülnek a válaszadók a kicsinyítő képzőt, ha egyébként a karakter megítélése megengedné, ld. Szabi, aki valakinél „*anyámasszony katonájá*”-nak minősül. A fiúk még a fiatalabb szereplők esetében (ikrek, Balázs, Peti) sem kapnak kicsinyítő képzőt. Ám ami ennél meglepőbb: a hét kicsinyítő formát használó interjúalany döntő többsége (6) nő.

Jó anyák

A nemi szerepek és sztereotíp gondolkodásmód, valamint a sorozat ún. genderklímája kapcsán érdemes szólni a „jó anya” toposzról, mely négy válaszadónál jelenik meg. A sorozatban szereplő anyák közül a válaszadók Alízt egyhangúan rossz anyának látják: „*Alíz nem úgy viselkedik, mint egy anya*”, „*Alíz buta liba, egy anya ne viselkedjen így*”, „*Alíz anyának nem való*”, „*Alízka nem anya típusú*”. E válaszadók szemében Alíz felelőtlen, csak magára gondol — értendő ezalatt, hogy keresi a számára megfelelő partnert, miként a sorozat többi szereplője is ideje nagy részében ezt teszi. Ahogy az egyik interjúalany kifejti: „*Alízka anya. De ahelyett, hogy anyaként viselkedne ... bárki elviheti egy körre. Nem anya típusú, a lánya mellett kellene lennie az ügyben, mesét olvasni, játszani vele, ehelyett folyamatosan épp valamelyik pasival hempereg.*”

Alízzal ellentétben egy-egy válaszadó szemében Gizi „*típius odaadó*” anyja, illetve Nóra „*nagyon-nagyon jó anya*”. Kérdéses, hogy miből jutottak erre a következtetésre a válaszadók, hiszen sem Gizit, sem Nórát nemigen láthatjuk gyermekükkel való foglalkozás közben – amit Alíztól ellenben számon kérnek. Talán Nóra sikeressége az, ami rávetül az anyaságaról kialakított képre is. Nóra — Klaudia mellett — a válaszadók jelentős részének szemében a sikeres nő megtestesítője, a már említett igazi, okos nő típusa, aki megfelelő képzettség birtokában képes a saját lábán állni. A válaszadók közül 20 említi Klaudiát és Nórát, mint imponáló és kedvenc, vagy mint a sorozat szempontjából fontos karaktert. Miként egy interjúalany meg is fogalmazza: „*... az egész nő maga egy meghatározó jelenség. Erős, talpraesett, bár ez az alapvető tulajdonsága, mostanság eléggé össze van zuhanva, amiért nem jönnek össze a párkapcsolatai. Szerintem jobb lenne, ha összeszedné magát, mert így elveszti a nézők szeretetét.*”

A Gizit „*odaadó anyának*” tartó interjúalany azzal magyarázza véleményét, hogy Gizi „*megpróbál talpra állni és Laci oldalán ez sikerül is neki.*”

Mindez erősen megkérdőjelezi a jó anyaság fogalmának jelentését: a működő párkapcsolatban élő, ugyanakkor a saját lábán megállni képes nő egyben „jó anyának” ítéltetik, függetlenül attól, hogy mint szülő hogyan viszonyul a gyermekéhez — Nóra esetében az anyagi biztonság szintén hozzájárulni látszik a jó anyának való megítélésben, bár ha azt vesszük, hogy lánya elkényeztetettsége több válaszadó ellenszenvét is kivívta, legalábbis megkérdőjeleződhetne a nevelésének és jó anyaságának sikeressége.

*

Az interjúk elemzése és a különféle válasz- és diskurzusmintázatok feltárása után összességében elmondható, hogy a kategorizálásra, az emberek felcímkezésére hajlamos interjúalanyok (20) közül többen a jóindulatú szexizmus jellegzetességeit mutatják gondolkodásmódjukban, példaként említettük a kicsinyítő képzőkkel ellátott, leereszkedő hangnemű megnevezéseket, illetve az „egy férfi nem üthet meg nőt” típusú, látszólag a nők érdekében tett kijelentéseket, melyek azonban a nőt ismét csak a védelemre szoruló, alárendelt és kiszolgáltatott helyzetben láttatják, és az „igazi” férfiassággal szemben is előíró, normatív tartalmat hordoznak. A kategorizáló válaszadók a hagyományosan maszkulin tulajdonságokkal rendelkező, erős, okos, magabiztos, racionális döntésekre képes nőt értékelik nagyra, aki ráadásul a megfelelő férfinhoz kötődik érzelmileg, és rosszállóan fogadják a félresiklott, illetve nem működő párkapcsolatban vergődőket. A sikeresség még a szegényes szülő-gyerek viszonyt is megszépíti, a sikertelenség pedig totális kudarcnak, jellemgyengeségnek minősül. A sztereotípiákban gondolkodók többsége (18) szerint Zsófi saját hibájából lett áldozattá és a válaszadók jellemzően nincsenek tisztában a bántalmazás jellegzetességeivel, tényezőivel, illetve nem tanúsítanak Zsófi irányában együttérzést.

Az interjúalanyok többsége (19) úgy gondolja, hogy a bántalmazási szálnak a sorozatba való beemelése mögött egyfajta figyelemfelhívási szándék áll. E nézők szerint a történet ráirányítja a figyelmet egy valós, ám negligált társadalmi problémára. A bántalmazás fordulatokat és izgalmakat kínáló jellegzetessége is többekben felmerült, mint kiváló nézettségemelő tényező, a megkérdozettek egy része (7) azonban aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a Zsolt-Zsófi között történtek bemutatása nincs összhangban a sorozat korhatári besorolásával. Azok közül, akik üzenetet és nevelő célzatot véltek felfedezni a téma megjelenítésében, hozzávetőlegesen fele-fele arányban vonták le azt a tanulságot, hogy az ilyesfajta tragédiák elkerülése érdekében jobban oda kell figyelniük környezetünkre, embertársainkra, a bántalmazás lehetséges jeleire, illetve hogy a történet nevelő hatása szempontjából Zsoltnak bűnhődnie kellett volna, és az ügyet legalább rendőrségi feljelentéssel kellett volna lezárni. Az intézményi szinten történő (rendőrség általi) megtorlást

jellemzően a kategorizálásra hajlamos válaszadók hiányolták, akik Zsófit buta libaként vagy gyenge jellemként könyvelték el, és akik szemében a nő hűtlensége a férfiúi hiúság aláásása. Ezzel szemben a környezet szerepét, az egymásra való odafigyelést, tehát a megelőzést jellemzően olyan válaszadók tartották fontosnak és vonták le mint a történet egyik fontos tanulságát, akik nem voltak elutasítóak Zsófival szemben.

Az összes válaszadó közül csupán hárman gondolták azt, hogy a párkapcsolati erőszak az adott férfi és nő magánügye, és a barátoknak, ismerősöknek nem kell az ilyesmibe beleszólniuk. A megkérdezettek nagy többsége ezzel ellentétben fontosnak tartja az erőszaktevővel szemben kifejtett valamiféle kontrollt — akár a rendvédelmi szerv, akár a közvetlen környezet révén — és a bántalmazott segítségét. Ez biztató, hiszen a válaszadók e többsége tudja, hogy a bántalmazott nő kiszolgáltatott helyzetben van, melyből egyedül nem tud kitörni, még akkor is, ha felelősnek tartják a kialakult helyzetért és hibáztatják „gyengeségéért”. A megértő, ugyanakkor neheztelő attitűd több válaszadónál is olyan módon jelenik meg, hogy általánosságban érti és elismeri a bántalmazott nő kiszolgáltatott helyzetét, a konkrét helyzetben azonban neheztel Zsófi: „*a bántalmazott nő egyszerre fél és ragaszkodik*”, vagy: „*Zsófinak szakember segítségére lenne szüksége, rengeteg ilyen nő van, aki nem tud kilépni*”, de ugyanezen válaszadók hozzá is teszik: „*az első ütés után le kellett volna lépnie*”, és legfőképpen: „*én ezt biztosan nem tűrném*” (ez rendkívül gyakori reakció).

Számos interjúalany válasza a bántalmazás egyes jellemzőinek (a bántalmazás folyamatjellege, pszichés leépítés, elmagányosítás, teljes kontrollálás, függőségi helyzetbe hozás) ilyen-olyan fokú ismertségét mutatja, azonban a patriarchális struktúra, mely a bántalmazást, a nők elleni erőszakot lehetővé teszi és elfogadja, kimondatlan marad. Nemhogy mint a párkapcsolati erőszak forrását, de semmilyen módon nem vetik fel a válaszadók a téma kapcsán a nemek közötti egyenlőtlenséget. Ez azonban a sorozat terhére is róható, hiszen a bántalmazási szál tulajdonképpen lezárásának tekinthető, a Wekerle lakótelepi ház belső udvarán, Zsolt biztrója előtt nagy nehezen összehozott tüntetést leszámítva Zsófi „magánéleti” problémája nem lett átemelve társadalmi problémává. Ezáltal a sorozat a párkapcsolati erőszakot meghagyta magánéleti problémának — ebben az értelmezésben annak megoldása is az egyén felelőssége.

Konklúzió

A sorozat bántalmazási történetének elemzése és az arra adott nézői reakciók áttekintése arra enged következtetni, hogy az a fajta populáris kultúra, melynek a *Barátok közt* szerves része, nem tud kiutat mutatni a nők elleni erőszakból.

A sorozat könnyedén beágyazódik a minket körülvevő fogyasztói kultúrába, mely elválaszthatatlanná vált a legfőképpen a nőkre nyomást gyakorló test- és szépségipartól (McRobbie, Antalóczy 2006). A divat- és szépségközpontú társadalomban az egyén számára a legfontosabb feladat önmaga: testét a megfelelő formába hozni és a divatnak megfelelő öltözetbe bújtatni — a test már önmagában jelzi, hogy az egyén képes-e úszni az árral, beilleszkedik-e a fogyasztói társadalomba. Antalóczy szerint:

Az egyén akaratától függetlenül testét belső értékei és irányultsága lenyomatának tekintik, s a közösség számára információt hordoz arról, hogy mennyire életképes a fogyasztói társadalomban, mennyire felel meg e normáknak és elvárásoknak. (...) A testalkattól független kötelessége mindenkinek, hogy legalább próbálja megközelíteni a fogyasztói kultúra által ontott vizuális képek sugallta ideált. A test a társadalmi sikeresség mércéjévé vált, amit a szépség- és fitneszipar felvirágzása is bizonyít. (2006, 100)

A test tehát sikerességünk avagy sikertelenségünk lenyomata, kifejezője annak, hogy mennyire vagyunk versenyképesek a sikerorientált társadalomban. Mindenki saját sikerének kovácsa, hiszen minden egyén (így a nő) előtt (is) nyitva áll a lehetőségek tárházának kapuja (oktatás, hivatások, az ebből eredő anyagi függetlenség, a szexualitás és a partnerválasztás szabadsága). Ebben az életmód kultúrában (*lifestyle culture*) a siker a legerősebb kényszer: az egyén felelőssége, ha „nem jönnek össze a dolgok”, hiszen az egyéni előrehaladás a megfelelő döntések függvénye. A *Barátok közt* nőszereplőinek nézői megítélésénél láthattuk a siker fontosságát, annak eredőjét (az egyéni döntések) és annak következményeit (a siker az egész személyiség megítélésére kihat). A láthatatlan karmester által vezényelt hiper-femininitás (McRobbie) a sikerközpontú életszemlélettel összefonódva a magabiztos, racionális döntésekre képes, önálló, sikeres, ugyanakkor külsőségében hangsúlyozottan feminin nőt állítja elének ideálként, aki saját keresetének nem elhanyagolható részét testének ápolására fordítja.

Miként a női magazinok általában, ez a világ könnyedén egyensúlyoz a feminista szempontok (önállóság, függetlenség, munka stb). és a szépségközpontúság között, valahol az önbeteljesítés és a másoknak való tetszeni vágyás mezsgyéjén (Nettleton 143). Az egyes feminista szempontok tudomásul vétele és megvalósulása (pl. anyagi függetlenség, a szexuális kettős mérce eltörlése) megteremti az egyenlőség illúzióját, miközben a fogyasztói társadalom, nem utolsósorban a média, változatlanul a patriarchális társadalomszemléletet közvetíti és népszerűsíti. Az önálló boldogulás mellett a fogyasztói társadalomban a nő alapvető feladata továbbra is, vagy még inkább, a tetszés, a femininitás kultusza pedig leginkább a (heteroszexuális) szerelmi viszonyokban való elfoglaltságot (ld. a *Barátok közt* szerelmi szálai,

vagy a női és tini magazinok hasonló tematikája), és legkevésbé sem a politikai kultúrában való részvételt jelöli ki a nő számára iránymutatóul. Nettleton megfogalmazásában: „A média patchwork módjára ölti a feminista foltokat a patriarchális alapszövetre, azt a látszatot keltve, hogy a patriarchátus egy kevésbé szexista társadalom felé fejlődik, miközben valójában önmaga is a domináns patriarchális ideológiát erősíti” (143).

A *Barátok között* világában a nő (látszólagos függetlensége mellett!) a férfi tulajdona, mellyel „bánni” tudni kell. Amikor Berényi Balázzsal szakít barátnője, Hanna, a fiú apja, Berényi Miklós így oktatja fiát: „*tanuld meg kezelni a nőket.*” Amikor Zsoltnak tudomására jut, hogy Zsófi megcsalta, és bánatát és mérgét a sztriptíz-bárban Yvette-tel akarja feledtetni, majd Yvette férje leüti őt, a nő büszkén magyarázza Zsoltnak, hogy férje „*az élete árán is megvédi őt.*” Ugyanakkor bizonyosak lehetünk abban, hogy egy hasonló helyzetbe keveredve, mint Zsófi, Yvette sorsa is kétségtelenül tragikus fordulatot venne, hiszen a védelmező magatartás nem más, mint annak megnyilvánulása, hogy a férfi tulajdonnak tekinti a nőt. A végső verés napján (!) Zsolt ekként oktatja öccsét: „*nehéz a nőekkel ... csak nővel ne kezdjen az ember.*” A „nőkkel nem könnyű az élet” a *Barátok között* férfiszereplői közötti diskurzus egyik alaptétele és a férfiszolidaritás közös találkozási pontja. A Berényi Miklós és András közötti beszélgetésekből az is kiderül, hogy Miklós azért zsarolta meg Zsófit és vette videóra együttlétüket, hogy Zsolton bosszút álljon. Zsófi ilyen módon a két férfi közötti kakaskodás áldozata lett, András megfogalmazásában: a „*járvulékos vereség*”. Majd Zsolt akkor fogadja vissza Zsófit (és kezdi bántalmazni), amikor rájön, hogy Miklós akkor győzi őt le, hogyha ő maga hagyja, hogy Zsófival tönkremenjen a kapcsolata — hiszen ez volt Miklós célja.

Bár a nők elleni erőszak témájának felvetése révén úgy tűnhet, hogy a sorozat progresszív társadalomszemléletet kínál nézőinek, nem tud a partnerbántalmazás problematikájához pozitívan hozzájárulni, hiszen azon a fajta szexista társadalomszemléleten nyugszik, mely a nők elleni erőszak alapvető forrása. A nézői reakciók is ennek megfelelően alakulnak: a nézők felismerik ugyan a probléma társadalmi szintű jellegét és fontosságát, mivel azonban annak forrása rejtve marad, a valós megoldási lehetőségekig (megelőzés, oktatás és érzékenyítés révén) nem jutnak el.

Felhasznált irodalom

- Antalóczy Tímea. 2001. „[A szappanoperák genezise és analízise II.](#)” *Médiakutató* 2001. ősz.
- Antalóczy Tímea. 2006. *Szomszédok között. Szappanoperák az ezredforduló Magyarországon.* Budapest: Médiakutató Alapítvány.

- Bernáth Gábor – Messing Vera. 2001. „[Roma szereplő a 'Barátok közt'-ben: Az első fecske.](#)” *Médiakutató* 2001. tavasz.
- Berns, Nancy. 1999. „My Problem and How I Solved It: Domestic Violence in Women's Magazines.” *The Sociological Quarterly* 40 (1):85-108.
- Campbell, Jacquelyn C. – Jennifer Manganello. 2006. „Changing Public Attitudes as a Prevention Strategy to Reduce Intimate Partner Violence.” *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* 13 (3-4): 13-39.
- Carlyle, Kellie E. – Michael D. Slater – Jennifer L. Chakroff. 2008. „Newspaper Coverage of Intimate Partner Violence: Skewing Representations of Risks.” *Journal of Communication* 58 (1): 168-186.
- Carmody, Dianne Cyr. 1998. „Mixed Messages: Images of Domestic Violence on „Reality” Television”. In Mark Fishman – Gray Cavender (eds) *Entertaining crime: television reality programs*. New York: Walter de Gruyter, 159-174.
- Connell, R.W. 1995. *Masculinities*. Cambridge: Polity.
- Cuklanz, Lisa M. – Sujata Moorti. 2006. „Television's 'New' Feminism: Prime-Time Representations of Women and Victimization.” *Critical Studies in Media Communication* 23 (4): 302-321.
- EC – European Commission. 2010. [Domestic Violence against Women. Report](#). Special Eurobarometer 344. Brüsszel: TNS Opinion & Social.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. 2014. [Violence against women: an EU-wide survey. Main results](#). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Gelles, Richard J. 1995 [2002]. „Spouse Abuse: Theoretical explanations.” In James J. Ponzetti (ed.) *International Encyclopedia of Marriage and Family*. New York: Macmillan, 1567-1568.
- Glick, Peter – Susan T. Fiske. 1996. „The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating Hostile and Benevolent Sexism.” *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (3): 491-512.
- Gracia, Enrique – Juan Herrero. 2006. „Acceptability of domestic violence against women in the European Union: a multilevel analysis.” *Journal of Epidemiology and Community Health* 60 (2): 123-129.
- Gregor Anikó. 2014. „[Nyílt titkok – a nők elleni otthoni erőszak észlelése és az ezzel kapcsolatos vélemények a magyarországi lakosság körében.](#)” *Replika* 85-86: 13-33.

- Jackman, Mary R. 2006. „Gender, Violence and Harassment.” In Janet Saltzman Chafetz (ed.) *Handbook of the Sociology of Gender*. New York: Springer, 275-317.
- Maxwell, Kimberly A. – John Huxford – Catherine Borum – Robert Hornik. 2000. „Covering Domestic Violence: How the O.J. Simpson Case Shaped Reporting of Domestic Violence in the News Media.” *Journalism & Mass Communication Quarterly* 77: 258-272.
- McRobbie, Angela. 2004. „Post-feminism and popular culture.” *Feminist Media Studies* 4 (3): 255-264.
- Meyers, Marian. 1994. „News of Battering.” *Journal of Communication* 44 (2): 47-63.
- Morvai Krisztina. 1998. *Terror a családban: a feleségbántalmazás és a jog*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- NANE. 2006. *Miért marad??? Feleség- és gyerekbántalmazás a családban. Hogyan segíthetünk? Kézikönyv segítő foglalkozású szakemberek számára*. Budapest: NANE Egyesület.
- NANE egyesület – Női Érdek – Patent Egyesület – MONA. 2013. [Jó, de nem elég. Nőszervezetek közleménye a családon belüli erőszak hétfőn elfogadott új büntető tényállásáról](#). (sajtóközlemény, 2013. június 5.)
- Németh Eszter. 2012. [„Hozzátartozók sérelmére elkövetett erőszakos cselekmények.” Szám-Lap](#). KSH Tájékoztatási Főosztály.
- Nettleton, Pamela Hill. 2011. „Domestic Violence in Men's and Women's Magazines: Women Are Guilty of Choosing the Wrong Men, Men Are Not Guilty of Hitting Women.” *Women's Studies in Communication* 34 (2): 139-160
- Singhal, Arvind – Everett M. Rogers. 2002. “A Theoretical Agenda for Entertainment-Education.” *Communication Theory* 12 (2): 117-135.
- Squire, Corinne. 1994. “Empowering Women? The Oprah Winfrey Show.” *Feminism & Psychology* 4 (1): 63-79.
- Tóth Olga. 1999. *Erőszak a családban* (TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 12.). Budapest: TÁRKI.
- Tóth Olga. 2003. „A családon belüli, partner elleni erőszak.” *Századvég* 27 (1): 101-117.
- Valor-Segura, Immaculada – Francisca Expósito – Miguel Moya. 2011. „Victim Blaming and Exoneration of the Perpetrator in Domestic

Violence: The Role of Beliefs in a Just World and Ambivalent Sexism.” *The Spanish Journal of Psychology* 14 (1): 195-206.

Virág György. 2006. „Családon belüli erőszak.” In Gönczöl Katalin, Kerecsi Klára, Korinek László, Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológia — Szakkriminológia*. Budapest: CompLex Kiadó, 377-398.

Walker, Lenore E. A. 2009. *The Battered Woman Syndrome*. 3rd Edition. New York: Springer Publishing Company.

Melléklet

Személyes bemutatkozás

- Ki ő? Mivel foglalkozik? (Ha már nem dolgozik: mit csinált?) Hol és kikkel él? Kikből áll a családja?
- Mesélje el egy átlagos napját! (-- Ha furcsállja, akkor nem kell az egész nap, hanem csak a délután és este: mivel, hogyan tölti általában a szabadidejét délutánonként, esténként?)

Sorozat

- Mióta nézi rendszeresen a Barátok Köztöt (BK)?
- Vissza tud emlékezni, hogy hogyan kezdte el nézni? Kinek vagy minnek a hatására? (Volt benne egy olyan szereplő vagy színész, aki miatt? Kicsoda? Miért volt vonzó? A családból már nézte valaki? Kicsoda?)
- Van-e valami tevékenység, amihez kötődik a BK-nézés, valamilyen egyéb elfoglaltság, ami közben nézi? Kikkel szokta nézni?
- Magyarországon elég sokan nézik. Mit gondol, vajon miért lehet ilyen sikeres?
- Családtagjaival, ismerőseivel meg szokta beszélni a napi eseményeket? Esetleg látogat fórumokat, hozzászól ott? Kivel szokta megbeszélni?
- Miért szereti a sorozatot?
- Mitől lesz szerinte jó egy napi sorozat (mint amilyen a Barátok közt)?
- Hogy élné meg, ha véget érne a sorozat? Mit szólna hozzá?
- Van más sorozat, amit ilyen rendszeresen vagy még rendszeresebben néz? Miért pont azokat? Mi tetszik azokban? Miben más a BK azoktól a sorozatoktól? Mitől egyedi a BK?
- Ki a kedvenc **női** szereplője a BK-ben? (Olyan is lehet, aki már nem szerepel, de akkor a jelenlegiek közül is válasszon!) Miért pont ő? (Több szereplőt is említhet, de akkor mindegyikről mondja el, hogy miért szereti.) Milyen tulajdonságai miatt szereti azt a szereplőt?

- És ki a kedvenc **férfi** szereplője a BK-ben? (Olyan is lehet, aki már nem szerepel, de akkor a jelenlegiek közül is válasszon!) Miért pont ő? (Többet is mondhat.)
- Milyen tulajdonságai miatt szereti azt a szereplőt?
- És melyik az a **női** szereplő, aki nélkül el sem tudja képzelni a sorozatot? Vagy aki nagyon hiányozna neki, ha például kiírnák a sorozatból? Miért?
- És melyik az a **férfi** szereplő, aki nélkül el sem tudja képzelni a sorozatot? Vagy aki nagyon hiányozna neki, ha például kiírnák a sorozatból? Miért?
- Mi az, ami tetszik, és mi az, ami nem tetszik neki a sorozatban jelenleg? Kiknek a történetét nézi szívesen, kiét nem?
- Mi az, amit, ha ő lenne a rendezője vagy az írója a sorozatnak, inkább kivenne?
- Mi az, amit inkább beleírna? Hogyan alakítaná a történetet?

Zsolt-Zsófi szál

- Mít szolt ehhez a bántalmazási történethez? (Helye van szerinte egy ilyennek egy napi sorozatban? Ha nem, miért nem? Ha igen, miért igen? “Tetszett” neki ez a történet? Miért?)
 - o Ha azon a véleményen van, hogy erőszak nem való egy ilyen sorozatba: voltak korábban más erőszakos jelenetek is: tetőről lelökés, emberrablás, fegyverrel fenyegetőzés, verekedés. Azokhoz képest ez miben más?
- Mi volt a véleménye Zsolt viselkedéséről? (Meg lehet érteni a haragját? Meglepte, hogy így lépett fel? Jogos volt a viselkedése?)
- El tudta volna korábban képzelni Zsoltról, hogy bántson egy nőt?
- És mi volt a véleménye Zsófi viselkedéséről? (Hamarabb kellett volna-e lépnie Zsófinak? Vagy maradnia kellett volna? Okolható a történetek miatt?) Mít kellett volna tennie inkább?
- El tudta volna korábban képzelni Zsófiról, hogy eltűrje, hogy bántsák?
- Ha Ő lenne Zsófi, mit tett volna ebben a helyzetben?
- A többi szereplőnek, barátoknak, családtagoknak nem tűnt fel szerinte? Vajon miért nem léptek?
- Miklós segítette Zsófit, Miklós ezen viselkedéséről mi a véleménye? Ő egyébként mennyire felelős abban, hogy Zsolt erőszakoskodott?
- Szerinte hogyan fog folytatódni a történetük (Zsófi és Zsolt története)? Kibékülhetnek a jövőben?
- Ha ő írhatná meg, hogyan folytatná Zsófi és Zsolt történetét?

Személyes élmények

- Szerinte a valóságban is ilyen egy bántalmazás? Szerinte valóságként ábrázolta a sorozat?
- Vajon miért tették bele az alkotók ezt a történetet a sorozatba?
- Van olyan ismerőse esetleg, akit valaha bántott a partnere? Ismer esetleg olyan férfit, aki bántalmazta a társát? HA BÁRMELYIKRE IGEN: Ahhoz a bántalmazáshoz hasonlítva, mi volt, ami egyezett a sorozatbelivel?
- HA NEM: Tanult esetleg valamit a sorozatból? Hogy mik lehetnek a jelei esetleg, ha valakit bántalmaznak? Hogy hogyan tud segíteni az áldozatnak?
- Összességében mit gondol: milyen pozitívuma, pozitív hozadéka lehet annak, hogy ez a történeti szál bekerült a sorozatba? Esetleg negatív hozadéka?